

Ա. ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ

ՑԱՆՈՎԻ
ԽՈՏԱԲՈՒՅՍԵՐ

633.2
Մ-15

25.02.2013

633.2
15-15

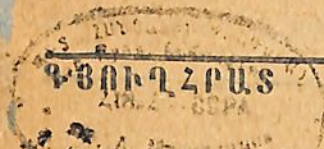
Ա. ՄԱԲԵՎՈՍՅԱՆ

պ

Յ ԱՆՈՎԻ ԽՈՏԱԲՈՒՅՍԵՐ

1006
29478

3081

1934

ՅԵՐԵՎԱՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

«Անասնապահության դրժն իր ձեռքը պիտի վերցնի ամբողջ հստակացությունը, մեր վողջ աշխատավորությունը—թե հուսակցականները և թե անհուսակցականները, ի նկատի ունենալով, Վոր այժմ անասնապահության պրոբլեմն աշխարհի առաջնակարգ պրոբլեմ է, վերաբերելով յերեկ յեղեկ և և արդեն հաջողությամբ լուծված հացահատիկային պրոբլեմը» (ՄՏԱԼԻՆ)։

Նորհրդային Միության և նրա անբաժան մասնիկ հաղձող Նորհրդային Հայաստանի եկոնոմիկան որ որի վրա աճում է փոխվել և նրա քարտեզը. ագրարային հետաքննող Հայաստանը դարձել է ինդուստրիալ ագրարային յերկիր—ստեղծվել են խոշոր ինդուստրիալ գերատեսուհիներ, այն է՝ պղնձարդյունաբերություն, Ցեմենտ, Կաուչուկ, Ջրադեպ, Քանաքեռ, Կոնչերվչիք և այլն, և այլն, վերոնց մի շարք պահանջները բավարարելու դուզենթաց վերահսկողություն և մեր սոցիալիստական գյուղատնտեսությունը։

Հայաստանի 26 շրջաններից 20-ը հարուստ են բնական խոտհարքներով, ալյան արոտներով և անասնաբուծության զարգացմանը միանգամայն նպաստող կլիմայով։

Լոռին, Սիսիանը, Աղբաբան, Ապարանը և այլն, իրենց բնագրաձակ արոտներով, խոտհարքներով և կլիմայով, դասվում են Նորհրդային Միության անասնապահական առաջավոր շրջանների շարքում. օրդաններ, վոսեդ արդյունաբերական անասնաբուծություն սեղծելու բոլոր նախապայմանները կան։

խոշոր գեր և խաղում անասնաբուծությունը մյուս՝ այսպես կոչված տեխնիկական կուլտուրաների շրջաններում։ Բամբակացան, ալգեգործ, բանջարաբուծ գյուղացիները նույնպես կարիք են զգում կաթնամթերքների։

Բանվորական կենտրոնների (Ցեռեան, Ղափան, Ալանվերդի և այլն) բնակչությանը թարմ կաթնամթերքներով սպասարկելու դրժում, խոշոր և անասնաբուծության գերը։ Մեր հստակացու-

Գրա. խմբագիր՝ Հ. Միլանյան

Գրա. խմբագիր՝ Մ. Թումանյան

Սրբագրիչ՝ Խ. Մկվադյան

Հանձնվել է արտագրության 1934 թ. մայիսի 3-ին

Ստորագրվել է տպագրելու 1934 թ. մայիսի 21-ին

Գլավկիտ № 225, տիրաժ 2000, պատվեր № 326

թյունը հաջորդությամբ լուծեց հացահատիկային և տեխնիկական կուլտուրաների պրոդյուսեր, ամենակարճ ժամանակում կլուծի նաև անասնաբուժության պրոդյուսեր: Ընկ. Ստալինն ասում է. «Մենք ունենք պարզ նշաններ, վորոնք ցույց են տալիս մանր, ցածր ապրանքայնության ունեցող տնտեսությունների անկայունությանը և տնտեսական անհուսալիությունն անասնապահության ասպարիզում: Յեվ իրոք, մանր, փոքրացած տնտեսության անասնապահության գլխավոր վտանգն այն է, վոր թույլ չի տալիս և չի ապահովում անասնաբուժության հետագա աճումը և արդյունավետությունը: Դրանից պետք է հետևենք, վոր արդյունավետ, բարձր ապրանքային անասնաբուժություն ստեղծելու միակ ուղին—սոցիալիստական ուղին է—սովխոզներ և կոլխոզներ կազմակերպելու ուղին:

Դասակարգային թշնամին, կոնգրատականները և աջ ուղորդանքները դառնում են, վոր անասնապահական կոլխոզներ կազմակերպելն անհնարին է, վոր միակ յեղը կուլտիվային անասնաբուժությունն են: Սակայն, կուսակցությունը, հակառակ այդ վայնասունների, կարճ ժամանակում հսկայական նվաճումներ ձեռք բերեց անասնաբուժության սոցիալիստական վերակառուցման ասպարիզում և ապացուցեց, վոր դարգացման միակ ուղին—անասնապահական սովխոզներ և կոլխոզներ կազմակերպելու ուղին է:

Հիրավի, միայն խորհրդային և կոլեկտիվ տնտեսությունների միջոցով կարելի չի ստեղծել արդյունավետ անասնաբուժություն, նրանց միջոցով է հնարավոր կազմակերպել անասունների ուղիղ խնամքն ու կերը և արոտների ու խոտհարքների բարելավումը: Մեզ մոտ, Անդրկովկասում, անհատական մանր, փոքրացած, ցիր ու ցան տնտեսությունների հետամնաց անասնաբուժությունը վողորմելի արդյունքներ է ստանում, յեթե համեմատելու լինենք ուրիշ լեռներների անասունների արդյունավետության հետ:

Ուրիշակ՝ դանիական մեկ կովը, տարվա ընթացքում, մոտավորապես չորս անգամ ավել կաթ է տալիս, քան Անդրկովկասի մի կովը: Սվիլին չեր կարելի պահանջել դարմանով կերակասի մի կովը: Սվիլին չեր կարելի պահանջել դարմանով կերակարող կիսաքաղց կովից: Այս յերեւոյթը բացատրվում է նրանով, վոր Դանիայում մեկ գլուխ խոշոր անասունին՝ մոտ 2,5 ցենտներ է:

Դործն այս ձևով շարունակել յերբեք հնարավոր չէ: Դյուղատնտեսության ասպարիզում, անասնաբուժության խնդիրը մեր աշխատանքի, մեր ուշադրության հիմնական առանցքը պիտի կազմի:

«Յերկրորդ հնգամյակում, անասնաբուժության բնագավառում, պետք է նվաճել հոտերի ավելացում, բարձրացնել նրա ապրանքային արտադրանքն այնպես, վոր համապատասխանի և լուծի հիմնականում անասնաբուժության պրոդյուսեր խՍՀՄ-ում—ինչպես այդ հացահատիկների պրոդյուսեր նկատմամբ կատարեց կուսակցությունն առաջին հնգամյակում» (17-րդ կուսկոնֆերանս):

1934 թիվը պետք է և կարող է դառնալ ամբողջ անասնապահական տնտեսության վերելքի բեկման տարի: (17-րդ համագումար, ՍՍԱԽՆ):

Կոմկուսակցության այդ մաքտական ու կարեւոր խնդիրը—սոցաանասնապահության հետագա աճումն ու ամրացումը, մեր բոլորի ուշադրությունն է հրավիրում ստեղծելու կերի կայուն բաղադր, առանց վորի յերբեք հնարավոր չէ լուծել սոցիալիստական անասնաբուժության պրոդյուսեր:

Կերի խնդրին մինչև հիմա Հայաստանում հարկ յեղած ուշադրությունը չի դարձված:

«Թեյեվ ցանովի խոտերի քանակը նմանապես մի փոքր ընդարձակվեց, այնուամենայնիվ դեռ շատ հեռու յենք այն դրությունից, յերբ կարելի կլինի ասել, վոր անասունների հոտն ամբողջ տարվա ընթացքում արդեն ապոհովված է անհրաժեշտ քանակի և վորակի խոտով ու կերով» (ՀԿ(Բ) 9-րդ համագումար, Ա. ԽԱՆՉՅԱՆ):

Հանրածանոթ է այն դրությունը, վոր դեռ ձմռան կեսին սպառվում է տնտեսության կերի պաշարը, վոր դյուղացին տառնյակ կիլոմետրեր է անցնում, դեռ ու դեն է ընկնում կեր ձեռք բերելու համար: Սակավ չեն այն դեպքերը, յերբ դյուղացիներն ստիպված են լինում ձմեռը—ձյունի տակից խոտի մնացորդներ, աերեններ ու թփեր հանել անասուններին սովից ազատելու համար: Այս ամենի հետեանքն այն է լինում, վոր դյուղացին դառնան անասուններին դուրս է բերում գոմից վորպես կենդանի դիակներ:

Վորոնք են կերի աղբյուրները Հայաստանում.—Այդ նախ ընդարձակ արոտներն ու խոտհարքներն են, վորոնք մինչև հեղափոխությունը մի խումբ կալվածատերերի և անհատական—քոչ-

վորական տնտեսութունների կողմից բարձրորոշարար ոգտագործելու հետևանքով, ուժառու էն դարձել, կորցրել են իրենց բարձր բերքատվության վորակը, վորխել (դեպի վատը) բուսաբանական կազմը, շատ լեռնալանջեր իսպառ գրկվել են բուսականութունից: Մինչև հիմա շատ քիչ համարյա անակատելի աշխատանք և կատարված բնական հարուստ այդ արոտների և խոտհարքների բաբելավման անպարիզում:

Կերի յերկրորդ հիմնական աղբյուրը՝ ցանովի խոտերն են իհնչպես և զրված այդ գործը մեզ մոտ՝ Հայաստանում:

1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1937 թվի ըստ 2-րդ հնգամյակի պլանի
---------	---------	---------	--

Ցանովի կերաբույսերի
ապրածութունը 5,500 հեկտ. 9,000 հեկտ. 20,000 հեկտ. 80,000 հեկտ.
Հայաստանի բոլոր ցան-
բերի վոր 0/0-ն և կազմում 1,50/0 3,50/0 — — —

Այս թվերը ցույց են տալիս, վոր դուրդանատեղական աե-
սակետից անասնապահական յերկիր Հայաստանը բավարարվել և
կերաբույսերի տարածության 1,50/0—30/0-ով: Թվերն ապացու-
ցում են, վոր անասնապահության ապրանքայնությունը Հայաս-
տանում վերջան ցածր և յեղել և վերջապես, թե մեր ուշադրու-
թյունից վորջան դուրս և յեղել անասնապահությունը կերով
ապահովելու խնդիրն առաջին հնգամյակում:

Յերկրորդ հնգամյակում անասնապահության համար կերի
կայուն բազա ստեղծելու գործում մեծ դեր և խաղալու խոտացա-
նությունը: 1937 թվին 80,000 հեկտար խոտի ցանք կատարելու
պլանը միանգամայն ղեալ և: Մենք բոլոր նախապայմաններն
ու միջոցներն ունենք այդ պլանն իրագործելու համար:

Ուրեմն կերի խնդիրը լուծելու համար անհրաժեշտ և նախ
բարելավել բնական խոտհարքներն ու արոտները, և յերկրորդ՝
անցնել խոտացանության:

ԻՆՉ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԻ ԽՈՏԱՑԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. Անասնապահության հսկա տնումը մեր առաջ դնում և
կերի ապահովման խնդիրը: Բնական խոտհարքները չեն ապա-
հովում պահանջվելիք կերի բազան: Ուրիշ յերկրները, մասնավո-
րապես Ամերիկայի, անասունների բարձր արդյունավետության
«գաղտնիքներից» մեկն ևլ անասունների կերի ռացիոնի խողորա-
դույն մասը կաղմող՝ խոտացրած և հյութալի կերն և, իսկ խոտացրած
կերերի մի մասը և ամբողջ հյութալի կերը մենք կարող ենք
միայն ստանալ կերաբույսեր ցանելու միջոցով: Ուրեմն խոտաց-
նությունը անհատարյունն ապահովում և բազմակողմանի կերով:

2. Խոտացանությունը բարձրացնում և հողի բերեատվությունը,
նախապես և հողը՝ բույսերին անհրաժեշտ սննդատու նյութերով՝
ազատվ և այլն:

Ազոտ շատ կա գոմադրում և վորտշ հանքային պարարտա-
նյութերում, որինանի՝ չիլիական սելիտրալում, ցիանամիդում և
այլն: Հողում, վորից բույսը սնվում և, ազոտ շատ քիչ և գտնվում,
մինչդեռ ողի խողորադույն մասն ազոտ և: Բայց ցաֆն այն և, վոր
բոլոր կուլտուրական բույսերը չեն կարողանում ոգտվել ողի այդ
ձրի հարստությունից, բացառությամբ թիթեռնածաղիկներից
(առվույտ, վիկ, կորնդան, սոյա, լոբի և այլն):

Յեմ ահա, վերոհիշյալ խոտաբույսերը, մյուս կուլտուրական
բույսերին՝ ազոտ մատակարարելու գործում, ոգնության են գալիս:
Ահա ինչպես և կատարվում այդ առնը:

Առվույտի, վիկի, կորնդանի արմատների վրա շատերը նկա-
տած կլինեն պալարիկներ, վորտեղ գտնվում են բազմաթիվ բակ-
տերիաներ, վորոնք հասարակ աչքով անտեսանելի յեն:

Այդ բակտերիաներն ողից վերցնում են մեծ քանակությամբ
ազոտ՝ իրեն սնունդ: Թիթեռնածաղիկ բույսերը, վորոնց արմատ-
ների վրա ապրում են այդ բակտերիաները, սկսում են սնվել
ազոտային բազադրություններով: Ոգտագործելով ողի ազոտը,
թիթեռնածաղիկ բույսերն ազոտային մասերը կուտակում են իրենց

տերևներում, ցողուններում, արմատներում և այլն: Բույսերը համալսելուց հետո, յերբ հողը վարում ենք, տերևները, ցողունները ու արմատների մնացորդները մնում են հողում ու քայքայվելով, դառնում են սքանչելի սնունդ հանրապետական բույսերի համար, բարձրացնելով նրանց բերքը:

3. Հացահատիկային բույսերը և ուրիշ շատ բույսեր դարձացնում են իրենց արմատային ցանցը միայն հողի վերին շերտում և յերկար տարիներ ոգտադործելով այդ շերտը, ուժասպառ են դարձնում հողի այդ մասերը: Սակայն կերաբույսերից առավել քան յիսկ կոնգանը՝ ճնարհիկ խորք գնացող արմատների, սնվում են հողի մեքին շերտից, վորից չեն ոգսվում մյուս բույսերը:

4. Մեր դաշտերը շատ են վարակված մուլախոտերով, վորոնք հանդիսանում են ցածր բերք ստանալու պատճառներից մեկը: պայքարը մուլախոտերի դեմ կարելի յե տալիս անսակ կադմակերպել: որինակ՝ ցելերի կամ շարքահերկ կուլտուրաների միջոցով: Մոլախոտերի դեմ պայքարելու միջոցներից մեկն ել խոտացանությունն է: Առվույտից և կորնգանից հետո դաշտը մաքուր ե լինում մուլախոտերից:

5. Խոտացանությունը հնարավորությունն ե տալիս պարտպ՝ խաղ չթողնել հողերը: Մեր յերկրագործական սակավաշուր շրջաններում հողամասերը վորոշ տարիներից հետո թողնվում են վորդեռ ցել՝ խոտավությունն կուտակելու և այլ նպաստավոր պայմաններ ստեղծելու համար: Վորպեսզի այդ տարին ցելահողամասի բերքից չզրկվեն, նույն հողում ցանում են մի վորդեռ խոտաբույս, որինակ՝ վիկ, վորը տալիս ե առատ խոտ և բարձրացնում ե հողի բերքատվությունը:

6. Ցանելով կերաբույսեր, այն ե՝ արմատապտուղներ, օխոտաբույսեր և խոտաբույսեր, հնարավորությունն ենք տալիս անտեսությանն ստեղծելու աշխատանքների պլանային գտաավորում, վորովհետեւ որանց ցանքը, խնամքը, հավաքը և այլն, չի դուգադիպում հացահատիկներին և թույլ ե տալիս քիչ բանվորական ուժով շատ աշխատանք կատարել:

7. Խոտացանությունը հնարավորությունն ե տալիս ոգտագործել քաղաքաց յեկ չոր հողերը, վորտեղ օւրիւ բույսեր չեն կարողանում պարգանա:

8. Յերաշար, չոր յերկրագործական շրջաններում, բավականին մեծ քանակությամբ բերք և խում մեղանից: դեղքեր են

լինում, յերբ յերաշարի շորհիվ չի ստացվում նույնիսկ ցանած սերմը: Յերտես վ դեմ պայքարելու միջոցներից մեկը խոտացանությունն ե:

9. Այսպիսով, խոտացանության միջոցով, նպաստում ենք անտեսապահության պրոբլեմի լուծմանը, սեղծելով ամուր կերի բազա, որա հեռ միատին լուծում ենք բերտավության բարձրացման պրոբլեմը:

U R 4 0 1 3 3

Առվույտը շատ հին բույս է։ Պարսկաստանը, վորը հանդիսանում է առվույտի հայրենիքը, դեռ 2000 տարի առաջ (մինչև եր տարեգրությունը) մշակել է այդ կուլտուրան։ Այն ժամանակ Պարսկաստանում և Փոքր Ասիայում մշակում էին բացառապես վորպես ձիու կեր։ Ջիարուծությունը՝ կապված պատերազմական հաճախակի գործողությունների հետ, բավականին զարգացած էր։ Հույն-պարսկական պատերազմի շնորհիվ, առվույտը Պարսկաստանից Հունաստան եանցնում 470 թվին. ապա 16-րդ դարում նոր միայն սկսում է տարածվել յեվրոպական պետություններում, վորտեղից էլ մուտք է գործում Ռուսաստան։ Թե վաղուց է արդյոք ինչ մըշակվում է առվույտը մեղ մոտ՝ Անդրկովկասում և մասնավորապես Հայաստանում։—դժվար է ասել. սակայն առվույտի վայրի տեսակները, վորոնք տարածված են մեղ մոտ՝ սկսած բամբակացան շրջաններից մինչև լեռնային շրջանները, գալիս են ապացուցելու, վոր Հայաստանում շատ վաղուց է, ինչ մշակվում է և առվույտը և թերևս նրա հայրենիքն է հանդիսանում Պարսկաստանի հետ միատեղ։

Առիթունը բաղձամյոս բույս է, միևնույն հողամասում մնում է բերք է տալիս 8—15 տարի: Նայած տնտեսաության թիքմանը և հողային ու կլիմայական պայմաններին, կարող է մնալ միևնույն տեղում նույնիսկ մինչև 20 տարի:

Կամ զարգացած առվելյաի թուփն ունի 20—25 կանգուն ցողուն, 0,5 մինչև 1,0 մետր բարձրությամբ։ Յողունները պատած են լինում մազվեղեններով, բայց կան տեսակներ ևս, վորոնք բուրովին մեղկ են։ Տերևները յոռակի յեն, յերկարավուն, հաճախ ձվաձև և շատ խիտ դասավորված։ Ծաղիկները մանրշակագույն և դեղնագույն են, վորդվելյաձև դասավորված ծաղկաթիթթուլյուն են կազմում։ Պտուղն առվելյաի պատիչ կամ ունդ և վորտաձև կամ մանգաղանման, վորտեղ տեղավորված են մի քանի հատ մանր յերիկամունքաձև սերմեր։

Առվույշը հայանի յե իր շատ խորը թափանցող արմատներով. սովորաբար սրանց յերկարությունը 1,5—2 մետր է, տակայն հետադուռությունները ցույց են տալիս. վոր արմատներէ յերկարությունը հաճախ հասնում է 7,5—13 մետրի, նույնիսկ 20 մետրի. Ունի հիմնական մեկ, համեմատաբար հաստ արմատ, վորից տարածվում են զեպի 2 կողմերը բարակ արմատիկներ, վորոնք դարձյալ ուղղված են զեպի ներքե. Արմատների յերկարությունը և խորությունը կախված է հողի տեսակից. փխրուն հողերում շատ խորն է գնում. այն հողերում, ուր ստորերկրյա ջուրն ավելի բարձր է, արմատները խոր չեն գնում: Բացի արմատիկների խիտ ցանցից, առվույշն ունի արմատային հանգույց, վորը զտնվում է հողի վերին շերտում: Արմատային հանգույցից է, վոր զարգանում են նոր ցողունները: Յուրաքանչյուր քաղից հետո, ցողունները մահանում են և արմատային հանգույցից գուրս են գալիս նոր ցողուններ:

Առվույշտի շատ տեսակներ կան, վորոնք հայտնի չեն խոտա-
ցանության մեջ. որինակ ֆրանսիական, Թուրքեստանի և այլն.
դրանցից մեկ մոտ կա ու լավ բերք և տալիս սովորական մանի-
շակագույն ծաղիկներով առվույշտը, վորը կարող և է՝ ֆրանսիա-
կան ծագում ունենալ է՝ Թուրքեստանի: Ընդհանրապես մեկ մոտ
մեծ տեղ պետք և տալ Թուրքեստանի առվույշտին, վորի ծագման
վայրը, այսպես թե այնպես, նմանվում է Հայաստանի պայման-
ներին: Բավական շատ են վայրի առվույշտի տեսակները մեր ա-
րտաներում ու մարգագետիններում: Հատկապես դեղին ծաղկով
առվույշտը միանգամայն հարմար և մեր սպեցիֆիկ պայմաններին
— ցրտին, յերաշտին և հողային պայմաններին: Ուստի անհրաժեշտ
և ուշադրութուն դարձնել բազմացնելու և լավացնելու այդ տե-
սակները:

Հայաստանում տոմուշտը տարածված է ու խոտազանության մեջ հայտնի յե դոշտավայրերից սկսած մինչև նախալեռնային ու նուշինիսկ լեռնային շրջաններում՝ ջրովի պայմաններում։ Զնայած գրականության մեջ ընդունված է, վոր տոմուշտի շրջանները զուգուրպում են խաղողի զարգացման շրջաններին, սակայն մենք սկանառես ենք Փաշալի, Բասարգեշաղի, Ապարանի և այլ լեռնային շրջանների տոմուշտի ցանքերին։

Լեւոնային շրջաններում, հիշտ եւ սովորական առկույտն այն բերքը չի տուիւ, ինչ՝ դաշտավայրերում, սակայն այդ շրջանների կլիմայական պայմաններին համապատասխանող տափույտի տն-

առկները կարող են մեծ բերք տալ. որինակ՝ դեղին կամ շվեդա-
կան առվույտը. այս տեսակը կա Անդրկովկասում, մեզ մոտ՝ Հա-
յաստանում, վայրի դրութեան մեջ:

Այդ առվույտն արժանի յե ուշադրութեան այն շրջանների
համար, վորտեղ սովորական առվույտը՝ կլիմայական պայմանների
շնորհիվ, հնարավոր չի լինում ցանել կամ թե բերք չի տալիս:

Դեղին առվույտը չափից դուրս յերաշտին ու ցրտին դիմա-
ցող բույս է. դիմանում է ամենաուժգին, չոր սառնամանիքներին,
բայց տալիս է ավելի պակաս բերք: Մյուս կողմից, դիմանում է
ամառային տաք յեղանակներին: Շնորհիվ իր խորաթափանց ար-
մատների, շատ յերկար է դիմանում յերաշտին:

Հաշվի առնելով դեղին առվույտի այդ յերկու հատկութեան-
ները, միանգամայն հնարավոր է այն տարածել մեր լեռնային և
առկավաշուր դաշտային շրջաններում. որինակ՝ Բասարգեչարում,
Մարտունիում, Աղբաբայում, և այլն:

Մյուս խոտաբույսերի համեմատութեամբ դեղին առվույտը
առկիս է շատ բարձր վորակի կանաչ ու չոր կերու Հայաստանում
մշակվող առվույտի անասուններն աչքի յեն ընկնում իրենց ցրտա-
դիմացկունութեամբ, տալիս են առատ բերք: Դաշտավայրերում
հնձվում է 3—4 անգամ, նախալեռնային շրջաններում՝ 2—3 ան-
գամ: Ամերիկայում առվույտն ոգտագործում են նաև սիրուսի հա-
մար, բարձրացնելով նրա վորակը: Բացի այդ, այնտեղ առվույտի
խոտից պատրաստում են ալյուր, դրանով շփոթի ձևով կերակրում
են հորթերին, խոզերին, այլև մեծ քանակութեամբ ոգտագործում
են թռչնաբուծական տնտեսութեաններում:

Առվույտը հողի նկատմամբ պահանջիկ չէ, լավ բերք է տալիս
ամեն տեսակի հողերում, չի սիրում տաք խոնավ (գիւն) յիվ Բա-
սարգեչարում:

Առվույտը լավ է զարգանում տաք կլիմայական պայմաննե-
րում. ծովամիջյա յեղանակները, անձրևները, մառախուղներն առ-
վույտի վրա վատ են անդրադառնում:

Առվույտի արմատների վրա գտնվում են պալարիկներ, վոր-
տեղ աղբում են բազմաթիվ բակտերիաներ. այդ բակտերիաների
շնորհիվ առվույտը հարստացնում է հողն ազոտով:

Առվույտից հետո, բոլոր բույսերը մեծ բերք են տալիս. հետե-
վապես առվույտը հիմնալի նախագող բույս է:

Դյուղատնտեսական փորձը ցույց է տալիս, վոր միևնույն
կուլտուրան ամեն տարի միևնույն տեղում ցանելով, տարից տարի
դեցում է տվյալ կուլտուրայի բերքը: Դյուղացին իր տասնյակ տո-
րիների փորձից յիշնելով՝ միշտ սահմանում է կուլտուրաների
փորձ հաջորդականութեամբ:

Դյուղատնտեսութեան մասնագիտացումը, վորը հանդիսանում
է պլանային տնտեսութեան հիմնական խնդիրներից մեկը, պա-
հանջում է առանձին մասնագիտացած շրջաններից ու տնտեսու-
թեաններից՝ հողային տարածութեանների ամենախոսք մասը
հատկացնել առաջավոր կուլտուրային. որինակ՝ հացահատիկա-
յին շրջաններում կամ տնտեսութեաններում—հացահատիկներին,
բամբակացան շրջանում կամ տնտեսութեաններում ամենախոսք
մասը—բամբակին:

Այդ պահանջն անշուշտ պետք է կապել վորոշ հաջորդակա-
նութեան հետ. որինակ՝ բամբակի կուլտուրան 4—5 տարուց հետո
ցանքաշրջանառութեան կարգով պետք է տեղի տա առվույտին
և այլն:

Ցանքաշրջանառութեան ընթացքում հնարավորութեամբ է
տեղեկվում լրիվ ոգտագործել հողի բոլոր ընդունակութեան-
ները—բարձր բերք ստանալու համար: Բոլոր բույսերն իրենց
ամձան համար պահանջում են լույս, ջերմութեան, խոնավութեան,
ոգ և սննդարար նյութեր, սակայն տարբեր քանակութեամբ, տար-
բեր ձևերով ու տարրեր ժամանակում:

Որինակ՝ խոնավութեան նկատմամբ բոլոր բույսերը տարբեր
պահանջ են ներկայացնում, հետևապես՝ շատ խոնավութեան պա-
հանջող բույսը պետք է հաջորդի քիչ խոնավութեան պահանջող
բույսին: Կամ թե տարբեր բույսեր, հողի տարբեր շերտերից են
ստանում խոնավութեան, որինակ՝ հացազգիները արմատները
գտնվում են միայն հողի վերին շերտում, հետևապես ոգտվում են
վերին շերտից, մինչդեռ առվույտի արմատները յերբեմն թափան-
ցում են հողի մեջ նույնիսկ 15 մետր խորութեամբ և ոգտվում են
բոլորովին ալ շերտից:

Տարբեր բույսերն իրենց բերքի հետ տարբեր քանակութեամբ
սննդարար նյութեր են տանում հողից (ազոտ, կալի, ֆոսֆոր և
այլն). որինակ՝ շաքարի ձակնդեղը, կերաբույսերը և դեղատու
բույսերը՝ 2—3 անգամ ավելի կալի յեն վերցնում հողից, քան
հացահատիկները:

Տարբեր բույսեր տարբեր ձևով են ազդում հողի ֆիզիկական հատկությունների վրա: Շատ բույսեր խախտում են հողի՝ կառուցվածքը, փոշիացնում հողը, խախտում են ջրային և ոդային փոխանակությունները: Սակայն կան բույսեր, որինակ՝ կերտբույսերը, վորոնք, ընդհանրապես՝ վերականգնում են հողի կնձկային կառուցվածքը և դրանով լավացնում են նրա ֆիզիկական հատկությունները:

Բոլոր բույսերն աղքատացնում են հողը օսնդարար նյութերից: Իսկ թիթեռնածաղիկ բույսերը, վորոնց մեջ մտնում են նաև առվույտը, վիկը, կորնզանը, յերեքնուկը, ընդհանրապես՝ հողը հարստացնում են ազոտով, օդի անսպառ աղբյուրի հաշվին:

Վերջապես, հողում յեղած մոլախոտերի դեմ պայքարելու գործում, տարբեր բույսերի դերը տարբեր է: Հարթահերկ բույսերը, շնորհիվ միջաբային մշակության, իսպառ վոջնչացնում են մոլախոտերը: Մոլախոտերի դեմ պայքարելու գործում մեծ դեր են խաղում նաև արագ ու խիտ աճող բույսերը, վորոնք խեղդում, փչացնում են մոլախոտերին, որինակ՝ կերտբույսերը:

Հետևապես մոլախոտերի դեմ ակտիվ պայքարող բույսերը պետք է ցանել պատվով պայքարողներին հետո և ընդհանրապես:

Ծանրաշրջանառությունն ակտիվ պայքար է մղում վնասատուների և սնկային հիվանդությունների դեմ, վորովհետև միևնույն տեղում մի վորեք բույսի յերկար մշակման հետևանքով բազմանում ու դարգանում են այդ բույսի վնասատուները, վորոնք բոլորովին վնաս չեն հասցնում հաջորդ բույսին, այլ ընդհանրապես՝ փչտնում են:

Մեծ է ցանքաշրջանառության մեջ առվույտի դերը: Առվույտն ունի շատ յերկար արմատներ, վորոնք թափանցելով հողի խոր շերտերը, մնալով այնտեղ—փտում ու հարստացնում են հողն որգանական նյութերով:

Արմատների խիտ ցանցի միջոցով առվույտը փխրացնում է հողը:

Ամենակարեորը, վորի մասին կանգ առանք առաջ, հողը հարստացնելն է: Ուրեմն առվույտը հողը փխրացնում է, հարըտացնում է որգանական նյութերով և ազոտով, հետևապես իր այդ հատկություններով նա անպետք հողերը դարձնում է պիտանի: Մեծ է այդ հատկության դերը բամբակացան շրջաններում: Բամբակի անկախության խնդիրը մեղանից պահանջում է ընդարձակել նրա տարածությունը: Հայանի յե, վոր բամբակացան շրջան-

ներում կան հողի հսկայական պիտանի տարածություններ, վորոնք բոլորովին պիտանի չեն բամբակի համար: Ահա այստեղ է, վոր առվույտի ցանքաշրջանառություն ունեւթյան է դալիս և այդ անպետք հողերը դարձնում է բամբակի համար միանգամայն պիտանի հողեր, վորոնք առվույտից հետո, բարձրացնում են բամբակի բերքատւությունը: Առվույտի դերը բամբակացան շրջաններում խոշոր է նաև կերի տեսակետից: Այդ շրջանների անասնապահության կերի բաղան հանդիսանալու յե առվույտը:

Դիտենք, վոր այդ շրջաններում առվույտն ամենից շատ էֆեկտ է տալիս, հետևապես, վորպետքի միանգամայն ապահովենք այդ շրջանների սոցաոողական անասնապահության և անտեսության մեջ մեծ դեր խաղացող կենդանի քաշող ուժի կերի խնդիրը, պետք է ցանենք առվույտ ցանքաշրջանառության սահմանած շրջանակներում, յեկնելով նրանից, վոր բամբակն այդ օրջաններում գերիւսող կուլտուրան է:

Բամբակացան շրջանները հանդիսանալու յեն նաև առվույտի սերմարուծարան, վորովհետև նա մեծ բերք է տալիս միայն բամբակացան շրջաններում: Որինակ՝ հայտնի յե Սարդարաբադի, Նոր-Արմավրի կոլխոզների առվույտի սերմադաշտերը, վորոնք տեղին քանակությամբ սերմ են արտադրում: Այս բոլորը հարկադրում է մեզ բամբակացան շրջաններում ցանքաշրջանառության մեջ մտցնել առվույտը հետևյալ նպատակով:

1. Ընդարձակել բամբակի տարածությունն ի հաշիվ անպետք հողերի:

2. Ապահովել այդ շրջաններում կենդանի քաշող ուժի և անասնապահության կերի բաղան:

3. Չարդացնել առվույտի սերմարուծությունը, վորի կարիքըն որ որի վրա աճում է:

Առվույտի ցանքաշրջանառության խնդիրը հացահատիկային և անասնապահական անտեսություններում ալիլի հեշտ է լուծել. այստեղ մեծ դեր է խաղում կերի բաղան, անասունների քանակը, տեսակը և այլն:

ԱՌՎՈՒՅՏԻ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վորքան էլ առվույտի համար կլիմայական, հողային և այլ պայմանները նպաստավոր լինեն, յեթե հողը լավ նախապատրաստված չէ, բոլորովին այն յեկամուտը չենք ստանա, ինչ սպասում ենք:

Առվույտն այն բույսերից է, վոր մեծ պահանջ է ներկայաց-
նում հողի հանդեպ՝ մշակման, մասնավորապես նախապատրաստ-
ման. սակայն և այն բույսերից մեկն է, վորը կրկնակի անգամ
արդարացնում է իր վրա զբաղման բոլոր աշխատանքները: Վճին և
առվույտի հողի լավ նախապատրաստումը. ալը՝ մոլախոտերից
ազատելն է, հողն այն դրության հասցնել, վոր ապահովվի առ-
վույտի միահավասար ծելը և ընդհանրապես ստեղծվեն այն մաք-
ւիմալ նպաստավոր պայմանները, վորոնք անհրաժեշտ են տվյալ
բույսի զարգացման համար:

Առաջին տարին առվույտը շատ թույլ բույս է և շատ զգա-
յուն մոլախոտերի հանդեպ: Այդ իսկ պատճառով, առաջին և հիմ-
նական պայմանն է՝ դաշտը մոլախոտերից ազատել, մանավանդ
կոճղաբնատավոր մոլախոտերից, որինակ՝ չայիրը, զանգուղապնը
և այլն:

Յերկրորդ նախապայմանը՝ ցանկոււ մոմենտին հողում բա-
վականաչափ խոնավություն պիտի լինի, վորն անհրաժեշտ է
առվույտի սկզբնական աճման համար: Քիչ խոնավություն լինե-
լու դեպքում, մոլախոտերը, վորոնք այնքան էլ պահանջկոտ չեն
խոնավության և ընդհանրապես ավելի լավ են հարմարվել մեր
պայմաններին, սկսում են արագ աճել ու նույնիսկ խեղդել առ-
վույտին:

Մեծ նշանակութուն ունի առվույտի համար նախորդ բույ-
սը. առվույտը սովորաբար լավ է զգում իրեն շարքահերկերից
հետո, որինակ՝ բամբակ, ճակնդեղ, կարտոֆիլ, սիլոսային բույսեր
և այլն: Այդ բացատրվում է նրանով, վոր ընդհանրապես շարքա-
հերկերից հետո, միջշարքային մշակության շնորհիվ, հողը մաքուր
է լինում մոլախոտերից:

Հողը պետք է վարվի աշնանը, իսկ յեթե նախորդող բույ-
սը հացահատիկ է, այդ դեպքում՝ հավաքելուց անմիջապես
հետո:

Վարը պետք է կատարել խորը՝ 20—25 սանտիմետր, վորով
հնարավորություն կատեղծվի վերականգնել հողի անրացիան:
Մթնոլորտային տեղումներն այդ դեպքում ավելի արագ են ծծ-
վում, քան յերես վարի ժամանակ: Խոր վարը հնարավորություն
է տալիս առվույտի առաջին տարվա թույլ արմատներին ավելի
խոր գնալու:

Ռուսաստանի Բեզենչուկի փորձադաշտի տվյալներն ապա-
ցուցում են, վոր խոր՝ 25 սանտ. վարի դեպքում, առվույտի բեր-
քըն ավելանում է:

ՎԱՐԻ ԽՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

10 սմ. 15 սմ. 20 սմ. 25 սմ.

Մեկ տարվա ստացած միջին

բերքը (կիլոգրամով)

1616

1712

1776

1888

Աշնանը խոր վարելուց հետո, հողը թողնվում է այդ դրու-
թյան մեջ մինչև դարուն: Դարնանը, առաջին իսկ հնարավորու-
թյան դեպքում, յեթե ձմեռը հողը նստել է, անհրաժեշտ է կուլ-
տիվատորով կամ 4 խոփանիով կրկնավարել, իսկ յեթե վոչ, բա-
վականաչափ զրգազգով փոցխելով:

ՀՈՐԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՅՈՒՄԸ

Պատահում են դեպքեր, յերբ աշնանը հնարավոր չի լինում
հողը վարել, այդ դեպքում պետք է հողը վարել դարնանը, սա-
կայն դրանից ընդհանրապես պետք է խուսա տալ, վորովհետև
յերբք այն բերքը չի ստացվում, ինչ ստացվում է աշնան վարի
դեպքում:

Հողի յերեսը պետք է լինի հարթ ու հավասար, առանց կոշ-
տերի, իսկ մյուս կողմից՝ պետք է լինի փխրուն, վորպեսզի առ-
վույտի նուրբ արմատները կարողանան սկզբնական շրջանում
խորը թափանցել հողի մեջ:

ԴԱՇՏԸ ՊԱՐԱՐՏԱՑՆԵԼԸ

Վորպեսզի առվույտն իր գոյության ընթացքում ավելի շատ
բերք տա, անհրաժեշտ է, վոր առաջին տարին հողը հարուստ լի-
նի սննդարար նյութերով, իսկ այդ մենք կարող ենք կատարել
զանազան պարարտանյութեր հողը մտցնելով՝ որինակ, գոմաղբ
հանքային պարարտանյութ և այլն: Տնտեսական տեսակետից
ձեռնառու յի գոմաղբը վորպես պարարտանյութ մտցնել հողը վոչ
թե առվույտը ցանկոււ տարում, այլ մեկ տարի առաջ, այդ դեպ-
քում, մեկ անգամ պարարտանյութ մտցնելով, յերկու բերք է
վերցվում: Այդ հնարավոր է այժմ մեր պլանային տնտեսություն-
ներում կատարել ահա ինչպես. առաջին տարին գոմաղբով պա-
րարտացնելուց հետո, դաշտում ցանվում են արմատապտուղներ,
որինակ՝ կերի ճակնդեղ, կամ թե չե կարտոֆիլ:

Առաջին տարին արմատապտուղները կամ կարտոֆիլն ոգ-
տվում են հողը մտցված գոմաղբից և նոր յերկրորդ տարում՝ ցա-

նում ենք այդ հողում առվույտը: Այսպես նպատակահարմար է ձեռնառնել, վորովհետև առաջին տարում արմատապտուղները միջնաբային մշակման շնորհիվ վնասված ենք գոմաղբի հետ մտցված մոլախոտերը:

Բացի գոմաղբից, կարելի չի հողը պարարտացնել նաև հանքային պարարտանյութերով, որինհաճ սուպերֆոսֆատով, վորից առվույտը մեծ բերք է տալիս: Վերցվում է 2—3 ցենտներ սուպերֆոսֆատ և գարնանը շաղ է տրվում ցանքից առաջ:

Թուրքեստանում պարարտացման մի շարք փորձեր տվել են հետևյալ արդյունքները

Չպարարտացված	Պարարտացված սուպերֆոսֆատով	Պարարտացված գոմաղբով
--------------	----------------------------	----------------------

Բերքի քանակը 1

հեկտ. (3 քաղը միասին)	29,6 ցենտ.	101,3 ցենտ.	112,5 ցենտ.
-----------------------	------------	-------------	-------------

ՎՈՐՔԱՆ ՍԵՐՄ Ե ՀԱՐԿԱՎՈՐ ՄԵԿ ՀԵԿՏԱՐԻՆ

1 կիլոգրամը պարունակում է 485,000 հատ առվույտի սերմ: Յեթն 1 կիլո ցանելու լինենք 1 հեկտարին, ապա յուրաքանչյուր քառակուսի մետրին ընկնում է 50 հատ սերմ: Լավ ցանված առվույտի դաշտում 1 քառակուսի մետրում հաշվում է առաջին տարին 200 հատ բույս, իսկ վերջին տարիներում 100 հատ: Այս հանգամանքը ցույց է տալիս, վոր միշտ պետք է խնայողաբար վարվել այդ թանկարժեք սերմի հետ: Սովորաբար 1 հեկտարի սերմի քանակը կախված է սերմի վորակից, նրա ծլունակությունից: Սերմը պետք է ունենա 85 տոկոսից վոչ պակաս ծլունակություն, այսինքն 100 սերմից 85-ը պիտանի լինեն ծլելու: Դրա համար էլ անձանոթ սերմ չպետք է ցանել, սերմի նմուշը պետք է ուղարկել սերմը քննող կայանն ստուգման, վորի քննությունն արդյունքից միայն հետո ցանել:

Առվույտի նոր թարմ սերմը դեղին շագանակագույն է, իսկ հին սերմը՝ մուգ շագանակագույն:

1 հեկտարի սերմի քանակը կախված է նաև կլիմայական և հողային պայմաններից, վերջապես քանակը կախված է նաև այն բանից, թե ինչ նպատակով է ցանվում առվույտը՝ սերմ, թե խոտ

ստանալու համար: Սերմ ստանալու դեպքում քիչ պետք է ցանել, վորպեսզի ցանքը նորս լինի, խոտ ստանալու համար՝ շատ: Սովորաբար մեկ հեկտարում պետք է ցանել 10—15 կիլո:

ՑԱՆԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Առվույտի ցանքի ժամանակը կախված է կլիմայական և հողային պայմաններից: Սերմերը ծլելու համար առվույտը պահանջում է և՛ խոնավություն և՛ ջերմություն, հետևապես շատ վաղ չպետք է ցանել և վոչ էլ շատ ուշ: Անհրաժեշտ է հողում լինի և՛ խոնավություն և՛ ջերմություն: Ավազային հողերը շուտ են տաքանում, շուտ էլ կորցնում են խոնավությունը, նման հողերում շուտ պիտի ցանել, կալով հարուստ հողերը խոնավություն ունեն հողերում, ուշ էլ տաքանում են՝ անհրաժեշտ է նման հողերում ուշ ցանել:

Առվույտը կարելի չի ցանել և՛ աշնանը և՛ գարնանը: Փորձերը ցույց են տալիս, վոր դարնան ցանքերը միշտ էլ ավելի հաջող են լինում, քան աշնանը, մանավանդ յեթե ձմեռը շատ խիստ է լինում:

Սակայն այնտեղ, ուր հնարավոր է՝ այսինքն ձմեռը խիստ չի լինում և ցանքի փչանալու վտանգ չկա, կարելի չի ցանել աշնանը, այդ դեպքում պետք է աշխատել շուտ ցանել, վորպեսզի մինչև առաջին սառնամանիքները բույսը կարողանա ամրապնդվել: Դարնան ցանքի դեպքում՝ դաշտավայրերում և նախալեռնային շրջաններում ցանքը կատարվում է մարտի վերջին կամ ապրիլի սկզբին, իսկ լեռնային շրջաններում համեմատաբար ավելի ուշ:

ԱՐՎՈՒՅՏԸ ՑԱՆԵԼ ՇԱՐՔԱՑԱՆՈՎ

Մեկ մոտ առվույտն անցյալում և համարյա այժմ էլ ցանվել և ցանվում է շաղացան, մինչդեռ մյուս յերկրներում, վաղուց արդեն առվույտը ցանվում է շաղաքցանով: Շաղաքցանով և ցանվել մինչև հիմա, վորովհետև մանր, փոշիացած անհատական տրոստեսություններում աշխատանքը մեքենայացնել հնարավոր չեւ: Այժմ պայմանները փոխված են. սովխոզներն ու կոլխոզները և սրանց ոժանդակությամբ մենատնտեսները, պետք է վերջ տան շաղացանին:

Շաղաքցանով ցանելիս առվույտի բերքը բարձրանում է, վորովհետև հնարավորություն է ստեղծվում գործադրելու այն բո-

լոր ազդեցությունները, վորը պահանջում է առվույտի կուլ-
տուրան: Վերևում ասացինք, վոր առվույտը հափից դուրս լույս
սիրող բույս է. շարքացանը հնարավորություն է տալիս առվույ-
տին ոգտագործելու արևի առատ լույսը: Բույսերն ավելի հավա-
սար և միաժամանակ են զարգանում: Շարքացանը հնարավորու-
թյուն է ստեղծում մոլախոտի դեմ մղվող պայքարը մեքենա-
յացման յենթարկել, մշակելով միջարքային տարածությունները:
Շարքացանի միջոցով, միջարքային տարածությունների փխրա-
ցումով, հնարավորություն է ստեղծվում ուցիթնալ կերպով ոգտա-
գործելու հողում յեղած խոնավության պաշարը:

Վերջապես կան մի շարք սնկային հիվանդություններ, վո-
րոնցից առվույտը շատ է տուժում, մասնավոր խոնավ շրջաննե-
րում: Այդ սնկային հիվանդությունների դեմ մասամբ պայքարի
միջոց է հանդիսանում շարքացան ցանքը, վորովհետև այդ դեպ-
քում բույսերը ավելի շատ ոգ է լույս են ստանում, իսկ այս հան-
գամանքն այնքան էլ նպաստավոր չէ սնկային հիվանդություն-
ների զարգացման համար: Ահա ինչու շարքացան առվույտն ա-
վելի բարձր բերք է տալիս քան շաղացանը:

Չնայած կան հատուկ կերպբույսեր ցանող շարքացաններ,
բայց մեզ մոտ ցանվում է միայն ամենքին հայտնի հացահատիկ-
ները «Ունիվերսալ» շարքացանով:

Առվույտի բերքի վորակը կախված է նրանից, թե ցանքի
շարքն իրարից ինչ հեռավորության վրա յե գտնվում. սովորա-
բար ցանում են 10—50 սմ. հեռավորությամբ: Վորքան շարքերն
իրարից հեռու յեն, ի հարկե 50 սմ. վոչավելի, այնքան մեկ հեկտա-
րից ստացած բերքն ավելի յի լինում: Սակայն փորձերը ցույց են
տալիս, վոր 10 սմ. հեռավորությամբ շարքերի առվույտի բերքն
ավելի պիտանի յե, քան լայն շարքերից ստացած բերքը:

Ուկրաինայի Կերի Ինստիտուտի մեխանիկական անալիզը-

ԽՈՏԻ ՔԱՇԸ ՏՈԿՈՍՈՎ

Ցանքի ձևը	Տերկը	Ցողունները		
		Մանր	Միջակ	Կոպիտ
Նեղ շարքերով 10 սմ.	58,9	64,4	30,3	3,9
Լայն շարք. 50 սմ.	53,4	29,2	34,7	34,8
Ավելի լայն 70 սմ.	57,2	19,4	37,6	40,6

Այսպիսով տեսնում ենք, վոր լայն շարքերով ցանքից ստա-
ցած առվույտի խոտն ավելի կոպիտ է, հետևապես խոտի վորակը
ցած: Չեռնտու չե նման խոտով կերակրել մատղաշներին՝ ձիերին
ու խոզերին:

Բացի այն, վոր ստացված խոտը կոպիտ է լինում, այլև
շուտ պակեկելու հետևանքով կեղտոտված:

Լայն շարքերով առվույտի ցանքը ձմեռն ավելի շուտ է յեն-
թարկվում ցրտահարության, քան թե նեղ շարքերով ցանքը:
Այս բոլորից պետք է յեղրակացնել, վոր խոտի համար նպատա-
կահարմար է ցանքը կատարել շարքը շարքից 10 սմ. հեռավորու-
թյամբ:

ՇԱՐՔԱՑԱՆԻ ԿԱՆՈՆԱՎՈՐՈՒՄԸ

Առվույտը կարելի յի ցանել բոլոր այն շարքացաններով, վո-
րոնցով ցանվում են հացահատիկները: Այդ շարքացանը նույն հա-
ջողությամբ ցանում է և առվույտի սերմերը, յերբ կանոնավոր-
վում է շարքացանը, այսինքն այնպես է արվում, վոր ցանկա-
ցած ու անհրաժեշտ քանակությամբ առվույտի սերմ թափվի:

Յենթադեռնք պիտի ցանենք 1 հեկտարին 20 կիլո առվույ-
տի սերմ: Շատերը հաճախ աչքի չափով են կանոնավորում մեքե-
նան: Այդ միանգամայն սխալ է: Ինկատի պետք է ունենալ առ-
վույտի սերմի մանր լինելը, հակառակ դեպքում կարող է պա-
տահել, վոր ցանվի մի քանի անգամ ավելի խիտ, վորը ցանկա-
լի չե:

ԻՆՉՊԵՍ ՊԻՏԻ ԿԱՆՈՆԱՎՈՐԵԼ ՇԱՐՔԱՑԱՆԸ

1. Պետք է իմանալ շարքացանի լայնությունը: 11 փողանի
շարքացանի լայնությունը 143 սմ. է.

2. Չափում ենք շարքացանի անիվի շրջագիծը, վորը սովո-
րաբար հավասար է լինում 4 մետրի.

3. Իմանալով շարքացանի լայնությունը և անիվի շրջագի-
ծը, հեշտությամբ կարող ենք իմանալ, թե ինչպիսի տարածու-
թյուն կցանի շարքացանն անիվը մեկ անգամ պտտվելիս:

$$143 \text{ սմ.} \times 4 \text{ մ.} = 5,7 \text{ քառ. մետրի.}$$

4. Դրանից հետո վորոշում ենք, թե մեկ հեկտար ցանելիս
շարքացանի անիվը քանի անգամ է պտտվում: Այդ վորոշելու

համար 1 հեկտարը (10,000 քառ. մետր) բաժանում ենք անիվը մեկ անգամ պտտելու դեպքում ցանված տարածության վրա՝

$$10,000 : 5,7 = 1786 \text{ անգամ.}$$

այսինքն՝ շարքացանի անիվը 1786 անգամ պտտվելիս կցանվի ամբողջ 1 հեկտարը:

5. Այժմ պետք է իմանալ, թե ցանկացած խտությամբ ցանելիս, այսինքն 20 կիլոգրամ, յուրաքանչյուր տնիվի մեկ պտույտին վորքան սերմ կցանվի. դրա համար 20 կիլոգրամը պետք է բաժանենք 1786 պտույտի վրա,

$$20 \text{ կ.} : 1786 = 11 \text{ գրամ,}$$

6. Սակայն կանոնավորելու դեպքում նպատակահարմար է վերցնել վոչ թե մեկ անգամ պտույտի ժամանակ թափված սերմի քանակը, այլ 50 պտույտի, այսինքն՝ 50×11 գրամ = 550 գրամ:

7. Ուրեմն շարքացանն այնպես պետք է կանոնավորել, վոր 50 պտույտի դեպքում ցանի 550 գրամ սերմ:

8. Այս հաշիվները կատարելուց հետո, ստուգում ենք շարքացանի մասերը. հետո բարձրացնում ենք պտույտի մեխանիզմի կողմից անիվը և դնում այնպիսի հենարանի վրա, վոր պտույտներն չշփվի հողի հետ:

9. Կանոնավորելի միջոցով փոքրացնում ենք սերմ թափող անցքերը. չափում ենք միլիմետրով այդ անցքի լայնությունն ու գրում մի վորևե տեղ: Փոխում ենք շարքացանի տակ բրեզենտ կամ շոր, պտույտը անիվին կապում ենք թելի կամ շորի կտոր, հաշվելը հեշտացնելու համար:

10. Այդ բոլորից հետո, շարքացանի արկղն ենք լցնում առվույտի սերմերը, իջեցնում ենք լծակը և սկսում պտտել անիվը ճիշտ 50 անգամ: Պտտելու արագությունը պետք է համապատասխանի ցանելու արագությանը, շատ դանդաղ կամ արագ պտտելիս, ճիշտ թիվ չենք կարող ստանալ:

50 անգամ պտտելուց հետո, բարձրացնում ենք լծակը, հավաքում բրեզենտի վրա թափված սերմն ու կշռում, յեթե 550 գրամից քիչ է, անհրաժեշտ է կանոնավորելի միջոցով սերմ թափող անցքերը մեծացնել, իսկ յեթե 550 գրամից շատ է, ընդհակառակը՝ պետք է փոքրացնել, ու նորից 50 անգամ պտտել, — մինչև կստանանք 550 գրամ, այդ ժամանակ չափում ենք սերմ թափող անցքերը տվյալ լայնությունն ու գրում մի վորևե տեղ, վոր-

պեսզի չմոռանանք, ու յերբ ցանքն սկսվում է, կանոնավորելի միջոցով սերմ թափող անցքերին տալիս ենք զրած մեծությունն ու սկսում ցանիլ: Այդ աշխատանքը կատարվում է նախ քան ցանքն սկսելը:

ՑԱՆԵԼՈՒ ԶԵՎԸ

Առաջին տարին սովորաբար առվույտը քիչ է բերք տալիս, իսկ շատ տեղերում՝ բոլորովին չի տալիս: Վորպեսզի չզրկվենք այդ տարվա բերքից — առվույտը ցանում ենք մի վորևե մշակութային մեջ — կամ ինչպես առում են ծածկոցով. ցանվում է նաև առանց ծածկոցի: Սովորականն ու կոլխոզները պիտի իմանան ցանքի այդ 2 ձևի առանձնահատկությունները, վորպեսզի տեղում ճիշտ լուծեն խնդիրը:

Միութայն մի շարք գիտահետազոտական հիմնադիներ գրտնում են, վոր ծածկոցով առվույտ ցանելը ձեռնտու չէ, ահա թե ինչու.

1. Ծածկոցով բույսը (սովորաբար մեղ մոտ աշնանացան կամ գարնանացան հացահատիկ) առաջին տարին տալիս է ավելի շատ բերք, քան առանց ծածկոցի:

2. Առանց ծածկոցի առվույտի ցանքը մոլախոտով վարակված հողերում պահանջում է ահագին ծախս, մոլախոտերի դեմ պայքարելու համար, առանց վորի դրական հետևանք, այսինքն՝ լավ բերք չենք ստանա: Յեթե նման հողերում ցանքը կատարված է լինում ծածկոցով — մոլախոտերի վտանգը փոքրանում է, վորովհետև ծածկող բույսը խեղդում, փչացնում է մոլախոտերին:

3. Յերբ առվույտը ծածկոցով ենք ցանում, առվույտի ծախսը պակասում է, վորովհետև համարյա բոլոր ծախսերն ընկնում են տվյալ ծածկող բույսի վրա:

4. Յեթե յերկու տարվա ստացած բերքը վեր ածենք կերի միավորներին, կտեսնենք, վոր ծածկոցով ցանելու դեպքում շատ ենք ստանում: Որինակ՝ Ռուսաստանի Նոսովսկի փորձադաշտում մեկ հեկտարից՝ այն է առաջին տարվա վարսակից (ծածկող) և յերկրորդ տարվա առվույտից ստացվել է 7935 կերի միավոր բերք, մինչդեռ 1 հեկտար առանց ծածկոցի առվույտից միևնույն ժամանակամիջոցում, ստացվել է միայն 6856 կերի միավոր, այսինքն՝ ծածկոցով ցանելու դեպքում, միայն առաջին յեկ յերկրորդ տարում ցանալուց ստանում է յուրաքանչյուր հեկտարին 1000 կերի միավոր:

Ընդհանրապես ծածկոցով պետք է ցանել և դա ձեռնառու չի հետևյալ տնտեսությունների համար.

1. Բոլոր հացահատիկային և անխնիկական կուլտուրաների թեքում ունեցող տնտեսություններում.

2. Այն անասնապահական տնտեսություններում, վորտեղ ցանքաշրջանառության մեջ մտնում է և հացահատիկը.

3. Բոլոր տիպի տնտեսության ջրովի հողերում. վերջինս անհրաժեշտ է շեշտել, վորովհետև շատերը կարծում են, թե Ձկուլ-տուրա միևնույն տարին ցանելու դեպքում, հողում ջրի կրելիս զգացվում է:

Սակայն յեթե տվյալ տնտեսությունում բարձր է ագրոտեխ-նիկան, մաքուր են դաշտերը մոլախոտերից, այդպիսի տնտեսու-թյուններում հնարավոր է ցանել և առանց ծածկոցի:

ԻՆՉ ԽՈՐՈՒՔՅԱՄԲ ՊԻՏԻ ՑԱՆԵԼ

Առվույտի սերմը շատ մասն է, իսկ ծիլերը նուրբ, ուստի չի կարելի շատ խորը ցանել: Շատ դեպքերում գյուղացիները նույնիսկ փոցխով չեն ծածկում, այլ «չափարում» են: Շար-քացանի դեպքում անհրաժեշտ է մեքենան յերես գցել, վորպեսզի սերմերը շատ խորը չընկնեն: Նպատակահարմար է ցանել 1—2 սոմ-սիմեր խորությամբ:

Խ Ն Ա Մ Ք Ը

Շատ բերք ստանալու համար, անհրաժեշտ է ուշադիր խը-նամբ ունենալ առվույտի ցանքին, այն է՝ ժամանակին ջրել, պայքարել մոլախոտերի ու ֆնասատուների դեմ, պարարտացնել և այլն: Այդ բոլորը ժամանակին կատարելը յերբեք հնարավոր չի անհատական ցիր ու ցան տնտեսություններում: Բոլոր տե-սակի խնամքը ժամանակին կատարելու համար, անհրաժեշտ է ունենալ միջոցներ ու պլանային աշխատանք, վորով ապահովված են միայն խորհրդային և կոլեկտիվ տնտեսությունները: Հետևա-պես՝ ժամանակին ջրել, ժամանակին պարարտացնել, ժամանակին պայքարել մոլախոտերի և զանազան հիվանդությունների դեմ՝ միայն հնարավոր է խորհրդային և կոլեկտիվ տնտեսություն-ներում: Յեթե այդ բոլորը հնարավոր է կատարել նման տնտե-սություններում, հերթը բարձր բերքն էլ հնարավոր է և պետք է ձգտեն ստանալ խորհրդային և կոլեկտիվ տնտեսությունները:

Ա. ՊԱՅՔԱՐ ԱՌԱՆՈՏԵՐԻ ԴԵՄ

Առվույտը ծլում է 7—10 որ հետո. առաջին շրջանում բույսը պարզացնում է իր արմատային սխտեմը. ահա մի շրջան, յերբ մոլախոտերը կարող են մեծ ֆնաս հասցնել նրան: Ինչպես պիտի վրջնացնել մոլախոտերը: Նախ շատ կարևոր է մինչև ցանելն այնպես կաղմակերպված լինի հողի նախապատրաստումը, վոր մոլախոտեր չլինեն, մանավանդ ինչպես չայիրն է, «դանդուղա-նը», դառնաչքը և այլն:

Կարճացանի դեպքում բավականին հեշտանում է աշխա-տանքը շնորհիվ մեքենաների: Մոլախոտերի դեմ պայքարը կա-տարվում է զանազան բազմաթիվ կուլտիվատորների միջոցով:

Բ. Ջ Ր Ե Լ Ը

Ջուրը հանդիսանում է՝ ինչպես գյուղացիներն են ասում, «առվույտի հողին». վորքան ժամանակին ջուր հասցրել, այնքան առատ բերք կվերցնես: Մեզ մոտ, դաշտավայրերում և նախալեռ-նային շրջաններում, առվույտը մշակվում է միայն ջրովի պայ-մաններում. ջրելը լավ է ազդում յուրաքանչյուր քաղից հետո. լրացուցիչ ջուր պիտի տալ այն ժամանակ, յերբ նկատվում է պահանջ, իսկ այդ շատ հեշտ է վորոշել,—կարելի չի նկատել տերևների դույնից, թառամելուց և այլն: Ջրի կարիք ունեցող բույսերի տերևները Հայաստանի պայմաններում, նամանավանդ դաշտավայրերում, «կապտում են». ամառը ջուրը գործ է ածվում ավելի կարևոր մշակույթի համար,—այն է՝ բամբակի: Հնարավոր չի լինում ամառը ժամանակին ջուր հասցնել առվույտին, վորի հետևանքով բերքն իջնում է:

Գ. Փ Ո Ց Ե Ն Լ Ը

Առվույտի ցանքի հողը 2-րդ, 3-րդ և հետագա տարիներ-ում նստելով կարծրանում է, իսկ այդպիսի կարծր հողում բույսը վատ է աճում: 2-րդ տարում վաղ դարնանն անհրաժեշտ է առ-վույտի դաշտը փոցխել «գիլ-գաղ» յերկաթյա փոցխով՝ մի քա-նի ուղղությամբ: Փոցխելն անհրաժեշտ է նաև ամեն մի քաղից հետո և այդպես շարունակելով յուրաքանչյուր տարի: Փոցխե-կարևորն է, առվույտը հնարավորություն է ստանում միևնույն տեղում յերկար մնալ:

Խնդիրն այն է, վոր հողը կարծրանալով, նախ հողում գըտնվող խոնավությունն արագ ե գոլորշիանում, ապա պակասում ե հողի մեջ ողի քանակը, իսկ առանց համապատասխան քանակությամբ ողի ե խոնավության, ընդհանրապես, բոլոր բույսերը վատ են աճում: Փոցխելուց փխրանում ե հողի վերին շերտը, գոլորշիացումը կատարվում քիչ և բացի այդ, հողն ավելի շատ ող ե պարունակում:

Զպետք ե վախենալ փոցխելու հետևանքով արմատի վրա առաջացած վերքերից, այդ վոչ միայն ֆնաս չե, այլ ընդհակառակը, նպաստում ե առվույտի ուժեղ թփակուման, վորովհետև արմատի վերք ստացած տեղերից դուրս են դալիս ու զարգանում նոր ցողուններ:

Առվույտի արմատը փոցխելուց չի տուժում, վորովհետև արմատի հիմնական մասը շատ խորն ե:

Փոցխելուց վոչնչանում են բոլոր տեսակի մուխոտները. Ամերիկայում առվույտի հին, «ծերացած» ցանքերը, վորոնք սկսում են քիչ բերք տալ, փոցխելու միջոցով թարմացնում «յիւրիտասարդացնում» են. այդ նպատակով անհրաժեշտ ե առվույտը 4—5-ըդ տարում զարնանը դիակավոր փոցխով լավ փոցխել, փխրացնել դաշտը, վորից հետո նա զարձյալ սկսում ե բարձր բերք տալ:

ՊԱՐԱՐՏԱՅՈՒՄԸ

Առաջին տարին առվույտի ցանքի պարարտացման մասին վերև հիշեցինք, յերբ խոսում էինք հողի նախապատրաստման վերաբերյալ: Սակայն դրանով միայն բավարարվել չի կարելի: Առվույտը 2-ըդ, 3-ըդ և հետագա տարիներում մեծ քանակությամբ հանքային նյութեր ե վերցնում հողից: Պարարտացնել կարելի յե գոմաղբով, մոխրով, հանքային պարարտանյութերով և այլն:

Գոմաղբով պարարտացնելիս անհրաժեշտ ե, վոր գոմաղբը լավ պատրաստված լինի, այսպես կոչված «այրված». հակառակ դեպքում մենք անզիտակցաբար մուխոտի սերմեր կմտցնենք ցանքի մեջ: Գոմաղբը չի կարելի աշնանից կույտ-կույտ պահել առվույտի ցանքում, վորովհետև ձյունի և անձրևի ջրերից սննդաբար մասերը լուծվում, հեռանում են: Գոմաղբը պետք ե պահել վորեն ծածկոցի տակ և շաղ տալ վաղ գարնանը:

Մեր մի շարք շրջաններում հսկայական քանակությամբ մոխիր ե հավաքվում, անհրաժեշտ ե այդ ոգտագործել վորպես պարարտանյութ: Մոխրով պարարտացված առվույտի ցանքը բարձրացնում ե բերքը 25-30%⁰-ով: Մոխիրը չի կարելի աշնանից շաղ տալ կամ դաշտ տանել: Հարկավոր ե ձմեռը կուտակել մի չոր տեղ, ծածկոցի տակ, վորովհետև անձրևի և ձյան տակ ջրերից լուծվում են մոխրի սննդաբար մասերը և հեռանում: Մոխիրը դաշտ պիտի տանել դարնանը և առվույտի ցանքի վրա հավասար կերպով շաղ տալ:

ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՊԱՐԱՐՏԱՆՅՈՒԹԵՐ

Առվույտի անհրաժեշտ հիմնական անորգանական նյութերն են՝ ազոտը, ֆոսֆորը և կալիւն:

Գիտենք, վոր առվույտն ազոտը վերցնում ե առանց մեր ոչնության՝ ողից: Փորձերը ցույց են տալիս, վոր մեր հողերը կալիով հարուստ են, այսպիսով մեր առաջ խնդիր ե դրվում, առվույտին ոգնություն հասցնել հանքային պարարտանյութերից միայն ֆոսֆորով: Ֆոսֆորային պարարտանյութերից առվույտի նկատմամբ սովորաբար դործ են ածում սուպերֆոսֆատը:

1928 թվին Տաշկենտի փորձակայանի սուպերֆոսֆատով պարարտացման փորձի արդյունքը հետևյալն ե.—

Առանց պարարտ.	1	հեկտ.	4675 կ. գ.
Սուպերֆոսֆատով	1	»	5345 կ. գ.

Ճիշտ ե, առվույտի դաշտը պարարտացնելը պետք ե կատարել նախ քան ցանելը, բայց կարելի յե պարարտացնել նաև հին ցանքերը:

Այդ կատարվում ե միայն վաղ գարնանը, հակառակ դեպքում, ուղացնելիս՝ կարող են այրվել առվույտի կանաչած ցողունները:

Վորպեսզի պարարտանյութերը քամուց չփչանան, վաղորոք խառնում ենք խոնավ հողի հետ:

Պարարտանյութը շաղ տալուց հետո, պետք ե փոցխել հասարակ կամ սկավտոսկավոր փոցխով: Պարարտացումն ավելի ոգտակար ե, յերբ անձրևից առաջ ենք, կատարում: Սուպերֆոսֆատով կարելի յե պարարտացնել յուրաքանչյուր քաղից հետո, սակայն նպատակահարմար չե, վորովհետև չի արդարացնում իրեն:

Ուղղակատանի փորձակայանի պարարտացման փորձը տվել է բերքի հետևյալ ավելացումները 0-ններով:

Չպարարտ.	Պարարտ.	Պարարտ. և գարնանը	Պարարտ. և 1-ին ք. հետո	Պարարտ. և 2-րդ ք. հետո
1925 թ. 0	57,9	18,7	5,3	
1926 թ. 0	24,8	12,5	3,0	

Աղյուսակից պարզ յերևում է, լոր 1-ին և 2-րդ քաղից հետո պարարտացնելն ավելացնում է բերքը չնչին տոկոսով, իսկ գարնան պարարտացումից ավելանում է բերքը 57⁰/₀-ով:

Նախկինում կարծում էին, թե պարարտանյութերն ազդում են միայն շաղ տված տարին, բայց փորձերը ցույց են տալիս, լոր պարարտանյութերն ազդում են նաև 2-րդ, 3-րդ և հետագա տարիներին:

Ուղղակատանի փորձակայանի պարարտացման փորձը տվել է հետևյալ արդյունքը (կիլոգրամներով):

Շաղ տված տարին	Առանց պարարտաց.	Պարարտաց. սուպերֆոս.
1925 թ.	2416 կ-գրամ	3918 կ-գրամ
1926 թ.	4480 »	8592 »
1927 թ.	688 »	1880 »

Այստեղից պարզ կարելի չե նկատել, լոր պարարտանյութերը լոր միայն շաղ տված թվին, այսինքն 1925 թ. բերքն ավելացրին, այլ ավելացրին բերքը 2-րդ տարին՝ 1926 թվին և 3-րդ տարին՝ 1927 թվին:

ԱՌՎՈՒՅՏԻ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԸ

Մեզ մոտ առվույտի ամենատարածված և ամենավտանգավոր վնասատուները՝ թրթուրը և «գայլուկն» են կամ ինչպես գյուղացիներն են ասում «գաղձը» (կուսկուտա): Թրթուրից շատ է տուժում առվույտի առաջին բերքը: Յեթե հաշվելու լինենք, ամբողջ Հայաստանում բերքի 30⁰/₀-ը վնասնում է թրթուրից, իսկ դա հսկայական արժեք է կազմում:

Այդ թրթուրները զարգանում են միջատների դեռ նախորդ տարվանից զբված ձվիկներից, լորոնք ձմեռը ցրտահար չեն լինում: Գարնանն այդ ձվիկներից դուրս են գալիս վերոհիշյալ թրթուրները և սկսում արագ կերպով սնվել առվույտի մատղաշ տերևներով, թողնելով տերևի ջղերը:

Հեռվից թրթուրով վարակված առվույտի ցանքը նկատելի չե, նա կորցնում է իր կանաչ գույնը, դորանում է, բույսերը

չեն զարգանում, կանգ են առնում: Այդ թրթուրների դեմ պայքարելու համար կան մի շարք միջոցներ. նախ՝ վարակվելու դեպքում անհրաժեշտ է հնձել ու այրել, կամ առանց քաղելու թողնել անասուններին արածելու. քաղելուց կամ արածեցնելուց հետո անմիջապես չրում ենք ցանքը:

Սակայն հնձել կամ արածեցնել, սրանք պայքարի պասսիվ ձևեր են և չեն համապատասխանում սովխոզների և կոլխոզների պահանջներին: Թրթուրների դեմ ակտիվ պայքարելու քիմիական միջոցն է, որինակ՝ կրաջուրը. թրթուրը նկատելուն պես, առանց ժամանակ կորցնելու, անհրաժեշտ է կրաջուրը պատրաստել և մի քանի անգամ սրսկել: Վերջին ուղացնենք սրսկումը, այնքան դժվար է վոչնչացնել թրթուրներին: Ավելի լավ է ոգնում ջիպսինը և սրա նման մի շարք նյութեր. այս հարցով զբաղվում են ներկայումս մեր հետազոտական կայանները: Պակաս քիչ է տալիս «գայլուկը» կամ «գաղձը». այս դեպքում ամենամեծ է, լոր ցանելիս սերմի մեջ գայլուկի սերմ չլինի, լորի համար ել սերմը պեժ է ամպալման սուղել սերմ սուղող կայաններում: Առվույտի սերմի մեջ գայլուկի սերմ շատ լինելու դեպքում, արգելվում է ցանել: Վերջին և «գայլուկը» կամ «գաղձը». — սա պարագիտ բույս է, այսինքն ապրում է առվույտի հաշվին: Ունի շատ մանր սերմեր, լորոնց առվույտի սերմերից անջատել մի քիչ դժվար է: Վերջերս միայն ելեկտրական ժապավենի միջոցով են անջատում այդ սերմն առվույտից: Դայլուկի սերմը խորդ ու բորդ է, իսկ առվույտինը՝ լոր: Յերբ նկատվում է, լոր առվույտի սերմի մեջ գայլուկի սերմ շատ կա, խառնում են յերկաթի մանր փոշի. շնորհիվ գայլուկի սերմի խորդությունը թան, յերկաթի փոշին մշտնում է այդ փոշիկների մեջ և յիրբ անց ենք կացնում մագնիսայա ժապավենով, գայլուկի սերմերը մնում են ժապավենի վրա և ստանում ենք մաքուր առվույտի սերմ:

Դաշտում ցանելուց հետո ծլում է նաև գայլուկը: Առվույտին կառչելուց հետո կտրվում է իր արմատից ու ծծիչների միջոցով ծծում է սրա ցողունների սնունդը:

Դայլուկի ցողուններն սպիտակ թիկիկներ են, լորոնք փաթավելով առվույտի ցողուններին, շատ կարճ ժամանակամիջոցում տարածվում են ամբողջ ցանքում: Քիչ լինելու դեպքում, անհրաժեշտ է անմիջապես վարակված թիկերը հավաքել ու այրել, իսկ յեթե ամբողջ ցանքն է վարակված, հարկավոր է նախ քան գայլուկի ծաղիկը հնձել առվույտը: Իսկ ամենակարևորն այն է, լոր սերմն ստուգված լինի սերմ ստուգող կայանների կողմից:

ԱՌՎՈՒՅՏԻ ՀՆՁԻ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Շատ կարևոր է առվույտը հնձել ժամանակին՝ ժամանակին հնձելն ազդում է ստացված խոտի վորակի վրա և հաջորդ քաղի քանակի վրա:

Ասացված առվույտի չոր խոտի փխխական կազմը.

Հնձի ժամանակը	Չոր	Մոխիր	Թաղանթանոթ	ձուր	Ազդողական նյութեր	Սպիտակուցային նյութեր	Անագուտ երեստակողական նյութեր
Հատուկենտ ծաղիկ	9,06	10,37	26,62	2,21	18,92	15,54	32,79
Լրիվ ծաղկած	8,62	9,70	32,09	1,59	17,18	13,97	30,79
Մողկելուց հետո	10,54	8,75	32,57	1,62	14,38	10,96	32,14

Այս թվերն ապացուցում են, վոր ամենանպատակահարմար ժամկետն այն է, յերբ հատուկենտ ծաղիկներ են յերևում. այդ ժամանակ հնձած խոտն ավելի շատ սննդարար նյութեր է պարունակում, քան ուշ հնձածը: Ճիշտ է, լրիվ ծաղկման շրջանում ավելի շատ խոտ է ստացվում, սակայն ցածր վորակով:

Առվույտի չոր խոտի բաղադրիչ մասերի փխխական կազմը

	Ցորուններ	Տերեններ	Ծաղիկներ
Սպիտակուց	10,8	22,2	32,2
ձարայ	0,5	2,6	1,5
Թաղանթանոթ	52,0	15,5	16,5
Մոխիր	6,2	16,3	9,6

Այս թվերը ցույց են տալիս, վոր խոտի ամենասննդարար մասը—այն է սպիտակուցային նյութերը, վորոնք մեծ նշանակություն ունեն անասունների համար, կուտակված են տերեններում և ծաղիկներում, ահա ինչու յե անհրաժեշտ հառնձը չուշացնել և այնպես վարվել, վոր խոտի թանկարժեք մասը՝ տերեններն ու ծաղիկները չորացնելիս, դաշտում չմնան:

ՄԵՐՄ ԱՏԱՆԱԼԸ

Մերմի խնդիրը շատ կարևոր է: Լավ բերք է տալիս այն սերմը, վորն ստացվում է մեզ մոտ տեղական տեսակներից, վորովհետև հարմարված է լինում կլիմայական ու հողային սպեցիֆիկ պայմաններին: Հայաստանում, բացի հատ ու կենտ փորձերից, դեռ մասսայականորեն չենք անցել տեղական առվույտի սերմի պատրաստմանը: Պետք է կատարենք Հ. Կ. (բ) Կ 8-րդ համագումարի վորոշումը—կազմակերպենք 60 սերմաբուծական կոլխոզներ:

Մենք ունենք այն բոլոր նպաստավոր պայմանները, վորոնք պահանջվում են հատկապես առվույտի սերմ ստանալու համար: Մենք պետք է ոգտագործենք տեղական առվույտը:

Հայտնի յեն Ախտայի, Դարալագյազի, Չանգեզուրի, Նախիջևանի առվույտներն իրենց լավ հատկություններով. սրանք դարեր շարունակ մշակվել են այդ վայրերում, դարերի գոյություն պայքարում ձեռք են բերել սքանչելի հատկություններ: Անտեսելով այդ, մենք դեռ դիմում ենք ուրիշ յերկրներ, շատ անգամ շատ հեռու—սերմ ստանալու համար: Արդյունքը լինում է այն, վոր կամ չենք ստանում, կամ վատն ենք ստանում, կամ ուշ ենք ըստանում: Միշտ ել յեղի են դեպքեր, յերբ սերմի բացակայություն պատճառով չենք կարողացել կատարել մեր պլանները: Առվույտի լավորակ սերմ ստանալու համար, հաշվի պիտի առնել ցանքի մի շարք առանձնահատկությունները, վորոնց անտեսելն անշուշտ կազդի ստացված սերմի թե վորակի և թե քանակի վրա: Չի կարելի պատահական սերմերն ոգտագործել սերմացու ցանքի համար. անհրաժեշտ է վերցնել այնպիսի սերմ, վորն աչքի ընկնի իր բարձր վորակով և բերքատվությամբ, յերաշտի, ցրտի, հիվանդությունների դիմացկունությամբ, վորը հարմարված լինի մեր պայմաններին և այլն: Հայաստանում, վորպես սերմաբուծական շրջաններ, հատկապես առվույտի սերմ արտադրող շրջաններ են՝ Վաղպատը, Ղուրբուղուլին, Ղամաղլուն, Դարալագյազը, Գորիսը, Կոտայքը, Աշտարակը և այլն: Հողը, վորտեղ պիտի ցանվի առվույտը սերմի համար, առաջին հերթին պիտք է բոլորովին ազատ լինի մուլախոտերից, վորից շատ է տուժում առվույտի ցանքը. դրա համար անհրաժեշտ է աշնան հերկը, գարնան կրկնահերկը և փոցխը:

Ռուսաստանի մի շարք փորձակայանների փորձերը ցույց են տվել, վոր լայն շարքերով ցանված առվույտի ցանքից ավելի

շատ սերմ ե վերցվում, քան նեղ շարքերով ցանվածից: Որինակ՝ Բալաշովի փորձակայանի մի քանի տարվա ավյալները հետևյալն են ասում.

Սովորական նեղ շարքերով ցանքի 1 հեկտարից ստացվել է
 » 168 կգ. սերմ
 լայն շարքերով » » 248 » »

Պոլտավայի փորձակայանի ավյալները դարձյալ նույնն են ասում:

Սերմի բերքը միջշարքային տարբեր տարածությունների դեպքում հաշված ցենտներով.

Նեղ շարքերով ցանքի 1 հեկտ. 1,53 ցենտ.
 Միջշարքային տարածությունը 36 սմ. . . 3,03 »
 » » 56 » . . 3,47 »
 » » 72 » . . 2,29 »

Փորձերը միանգամայն ապացուցում են, վոր սերմի համար առավել ջանքը պետք է կատարվի լայն շարքերով—40—50 սմ. լայնությամբ:

Լայն շարքերի դեպքում հնարավոր է մեծնայացման յենթարկել խնամելու և մշակման աշխատանքները, ինչպես և մոլախոտերի դեմ պայքարը, փոցխելը փխրացնելը և այլն:

Սերմի համար կատարվող ցանքերը վոչ միայն լայն շարքերով պետք է լինեն, այլ և նոսր ցանվին. պետք է բավարարվել 1 հեկտարում 7—10 կիլո սերմերով. ուրիշ յերկրներում 1 հեկտարում ցանում են նույնիսկ 5 կիլո սերմ:

Սերմի համար նպատակահարմար է ցանքը կատարել առանց ծածկոցի. վոչ մի դեպքում սերմի արտադրության նկատմամբ ծածկոցը ձեռնառու չի, լինի դա գարի կամ ուրիշ հացահատիկ, վորովհետև ծածկոցի դեպքում սերմի քանակն ընկնում է:

Խնամքի տեսակետից՝ այն բոլոր ձեռնարկումները, ինչ պահանջում է ընդհանրապես առավել ջանքը, նույնը պահանջում է նաև առավել սերմադաշտը—պարարտացնել, ջրել, մոլախոտերի և ֆլասատուների դեմ պայքարել և այլն:

Հիվանդություններից այստեղ դայուլեի հասցրած ֆլասը կրկնապատկվում, յեռապատկվում է. անհրաժեշտ է դայուլեով վարակված դաշտը վոչ միայն չորտադործել սերմի համար, այլ և նույնիսկ խոտ ստանալու համար ել չպահել: Քիչ վարակ-

ված լինելու դեպքում պետք է ցաղել ու այրել, իսկ յեթե շատ է վարակված, վարել առվույտի ցանքը և անդն ուրիշ կուտուրա ցանել:

ՎՈՐ/ՆՆՁԻՑ ՊԵՏԲ Ե ՍԵՐՍ ՎԵՐՑՆԵԼ

Մեզ մոտ սերմաբուծական տնտեսությունների աշխարհագրական, կլիմայական պայմանները թույլ են տալիս 2—4 անգամ առվույտի ցանքից խոտ հնձել. այդ տեսակետից բոլորովին նպատակահարմար չէ առվույտի առաջին բերքը պահել սերմի համար, վորովհետև սա սովորաբար վարակված է լինում զանազան մոլախոտերով: Նպատակահարմար է սերմը վերցնել 2-րդ հնձից. այս կարելի չէ կիրառել դաշտավայրերում, ինչպիսին է՝ Վաղպաթը, Ղուրդուղուլին, Ղամարուն բերում, ինչպիսին է՝ Վաղպաթը, Ղուրդուղուլին, Ղամարուն և ուրիշները, իսկ լեռնային շրջաններում, ինչպիսիք են, որինակ՝ Սպարանը, այնտեղ բոլորովին նպատակահարմար չէ 2-րդ քաղը թողնել սերմի համար, վորովհետև այնտեղ հնձվում է 2 անգամ և յերկրորդ բերքից սերմ ավելի քիչ է ստացվում, քան առաջինից:

ԱՌՎՈՒՅՏԻ ՍԵՐՍԸ ՇԱՎԱԲԵԼԸ

Առվույտի սերմը սովորաբար հավաքում են ցանքի 3-րդ և 4-րդ տարում, իսկ յերբ ցանքը կատարված է հատկապես սերմի համար, կարելի չէ սերմը հավաքել նաև 2-րդ տարում: Հունձը սերմի համար պետք է կատարել այն ժամանակ, յերբ պատիչների մեծ մասը մուգ գույն է ստանում: Առվույտը պետք է հավաքել առավոտյան ցողի ժամանակ, հնձող մեքենայով, իսկ այդպիսիները չլինելու դեպքում, գերանդիով կամ մանգաղով և խուրձ կապել: Խուրձ կապելիս հեռացնել բոլոր ավելորդ մոլախոտերը: Գայուլեով վարակված ցանքերից, ինչպես քիչ վերև նշեցինք, սերմ բոլորովին չպետք է հավաքել:

Խուրձերը չորանալուց հետո տեղավորել կալսելու վայրը հետագա վերամշակման համար:

ԱՌՎՈՒՅՏԻ ԿԱԼՍԵԼՆ ՈՒ ՁՏԵԼԸ

Առաջին հերթին սովորական կալսող մեքենայով, իսկ յեթե չկա, կամերով են կալսում առվույտը, ցողունները հեռացնելու նպատակով: Այնուհետև կրկին անգամ թեզն տնց է կաց-

վում կախիչի միջոցով: Յերբ սերմն ամբողջովին չի բաժանվում՝
անհրաժեշտ է և 3-րդ անգամ անց կացներ:

Արհեստական կերպով յերբեք չչորացնել թեղը, վարովհետև
այդ դեպքում սերմի ծլունակութունը կկորչի: յերկու կամ
յերեք անգամ սերմը պետք է անցկացնել քամհար մեքենայով:

Քամհար մեքենայով մաքրելուց հետո, սերմերը վերջնա-
կանապես պետք է զտել գայլուկից հատուկ մեքենաների միջո-
ցով. սերմը վերջնականապես մաքրելուց և չորացնելուց
հետո, պետք է լցնել նոր, մաքուր, նախորոք ախտահանված
պարկերի մեջ, և պահել չոր ու մաքուր պահեստներում:

Կ Ո Ր Ն Գ Ա Ն

Կորնգանը թիթեռնածաղիկներին պատկանող բազմամյա
բույս է. արմատների վրա պալարիկների մեջ գտնվող բազմե-
րիաներն ողի աղուղը վերցնում են իրեն սնունդ և սնում
նաև բույսերին:

Կորնգանը յերաշտին դիմացող բույս է. Յերաշտ տարի-
ներին տալիս է ալվելի շատ բերք, քան առվույտը և յերեքնուկը:
Յողունները մոտ 1 մետր բարձրության են հասնում: Կորնգանը
գեպի հողերը շատ քիչ պահանջկոտ է, աճում է ամենաքար-
քարոտ, անգամ կրային հողերում, ուր շատ քիչ կուլտուրաներ
են աճում: Ունի ուժեղ դարձացած արմատներ՝ 1—2 մետր
խորությամբ: Կորնգանի արմատները մյուս կուլտուրական
բույսերի համար անմատչելի հանքային նյութերը հեշտությամբ
յուրացնում են և ոգտադործում:

Կորնգանի արմատները շատ խորն են գնում, վորի շնորհիվ
ողովում են հողի խոր շերտերից, վորտեղից ուրիշ մշակույթներ
չեն ոգտվում: Կրասեր բույս է: Այն հողերը, վորոնք շատ
աղքատ են կրից, կորնգանի համար այնքան էլ նպաստա-
վոր չեն: Կոնգանը կոնաչ դրուքյամբ անասունների փոռու-
ռուցք չի պատճառում, ինչպես առվույսն ու յերեքնուկը:

Ժամանակին հավաքված կորնգանը դառնում է անասուն-
ների համար լավ սննդարար կեր: Պարունակում է մեծ քանա-
կությամբ սպիտակուցներ և կեր: Կիրն անհրաժեշտ է յերիտա-
սարդ, աճող անասունների վոսկրներն ամրացնելու համար:
Կորնգանը մեղրատու բույս է, ծաղկման սկզբից մինչև հնձելը
տևում է 8-ից 10 օր: Այդ ժամանակամիջոցում մեղուները մեծ
քանակությամբ մեղրահյութ են ժողովում կորնգանի ծաղիկներից:
Ահա ինչու հավար մեր նախալեռնային և լեռնային շրջաններում,
ուր զարգանում է անասնապահութունը, ուր մեծ քանակու-
թյամբ կորնգանի ցանքեր կան, նպատակահարմար է նաև դրաղ-
վել մեղվաբուծությամբ: Աղքատ ու վատ հողերում, վորտեղ

միւս բույսերը լավ չեն զարգանում, կորնդանը ձեռնտու յե միենույն տեղում պահել բավականին յերկար ժամանակ, նույնիսկ մինչև 20 տարի, ինչպես անում են Ադրբեջանում: Այդ դեպքում ամեն տարի թափված սերմերից նոր բույսեր են զարգանում:

Լավ հողերում ձեռնտու չե 4—5 տարուց ափել ոգտագործել կորնդանը:

Հայաստանում վաղուց է, վոր մշակում են կորնդան, բայց միայն մի քանի շրջաններում, ինչպիսին են՝ Սիսիանը, Գարալագյազը, Ախտան, Լենինականը և այլն: Երկտ է, առաջին տարին մեծ բերք չի տալիս, սակայն 2-րդ, 3-րդ և հետագա տարիներին սովորաբար հնձվում է 2 անգամ: Կորնդանը լինում է տարբեր տեսակի. կան տեսակներ, վորոնք առաջին տարին չեն ծաղկում և բերք չեն տալիս, կան կորնդաններ ել, վորոնք առաջին տարին տալիս են միայն մեկ քաղ. սակայն Հայաստանում կան կորնդանի տեսակներ, վորոնք առաջին տարին հնձվում են 2 անգամ: Այդ հատկութունը չափից դուրս ձեռնտու յե մեր անասնապահության համար՝ ամուր կերի բազա ստեղծելու տեսակետից:

ՀՈՂԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ

Երկտ է, վերը թվեցինք այն բոլոր հատկութունները, վոր ունի կորնդանը, սակայն դրանից չպետք է յեղրակացնել, թե կորնդանը կարելի յե ցանել առանց հողի լուրջ մշակման: Այդ չափից դուրս սխալ կլինի: Անհրաժեշտ է աշխանից հողը պատրաստել ահա ինչպես. վարել շատ խորը, վորպեսզի նախ հողը փխրուն լինի, յերկրորդ՝ կուտակվի մեծ քանակութամբ խոնավութուն (ձմեռվա ձյունից և անձրևներից): Հողի փխրուն լինելն անհրաժեշտ է, վորպեսզի կորնդանի արագ աճող արմատները խորը դնան: Գարնանը նպատակահարմար է փոքրել և ապա միայն ցանել: Չոր շրջաններում դարնան կրկնավարից պետք է խույս տալ:

Այն, ինչ վոր մենք սերմ ենք անվանում, իրենից միասերմանի պատիճ է ներկայացնում: Սերմի քանակը կախված է սերմի վորակից—նրա ծլունակութունից, ցանելու նպատակից՝ խոտ ստանալու, թե սերմի համար, հողային և կլիմայական պայմաններից և վերջապես ցանելու ձևից:

Սերմը պետք է ունենա վոչ պակաս 70%⁰ ծլունակութուն: Պոտ ստանալու համար պիտի ցանել ափելի խիտ, քան սերմ ստանալու համար: Չոր շրջաններում պետք է խույս տալ խիտ ցանելուց, անհրաժեշտ է նոր ցանել: Մոլախոտերով ծածկված հողերում խիտ պիտի ցանել: Շարքացանով ցանելիս, պետք է վերցնել 100—125 կիլո, շաղացանի դեպքում ափելի շատ՝ 120—140 կիլո:

ՑԱՆԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Կորնդանը ցանվում է մեծ մասամբ գարնանը. սառնամանիքներից շատ չի վախենում: Կարելի յե ցանել գարնանը բավական վաղ. սերմերը ծլելու համար պահանջում են շատ խոնավութուն, վորի պատճառով ցանկալի յե ցանելուց առաջ 1—2 որ սերմերը թրջել, վորպեսզի խոնավութուն կլանեն, ապա նոր ցանել: Այդպես են վարվում, յերբ հողում բավականաչափ խոնավութուն չկա: Վորքան շուտ է ցանվում, այնքան միահավասար է լավ և կանաչում:

ՑԱՆԵԼՈՒ ՁԵՎԸ

Կորնդանի ցանքի ձևը կախված է սովյալ շրջանի հողակլիմայական պայմաններից:

Յեթե սովյալ շրջանի մթնոլորտային տեղումները շատ են, կորնդանը պետք է ցանել ծածկոցով, իսկ չոր շրջանում՝ անպայման առանց ծածկոցի, վորովհետև ծածկող բույսը՝ սովյալ դեպքում վորևե հացահատիկային բույսը, ոգտվում է խոնավութունից, ինչպես կորնդանը: Սերմաբուծական նպատակների համար անպայման պետք է ցանել առանց ծածկոցի:

Կորնդանը ցանում են միմիայն շարքացանով, այն ել շարքը շարքից 10 սմ. հեռավորութամբ:

ԻՆՉ ԽՈՐՈՒԹՅԱՄԲ ՑԱՆԵԼ

Կորնդանի սերմերը պատիչներով են ցանում: Շատերը խաբվելով պատիչների մեծութունից, կարծում են, վոր կարելի յե խոր ցանել: Մինչդեռ իսկական սերմերի մեծութունը հաղիվ թե տարբերվի առվույտի սերմի մեծութունից, Հեռուպես, խոր ցանելու դեպքում՝ ծլիկը նուրբ լինելով, կարող են չկանաչել, դրա համար կորնդանը պետք է ցանել 2—3 սանտիմետր խորությամբ:

ԽՆԱՄՔԸ

Առաջին տարին կորնգանն առանձին խնամք չի պահանջում և ընդհանրապես հետագա տարիներում ել նա պահանջկոտ չէ։ Աչքի ընկնող խնամքն այն է, վոր յերկրորդ տարին՝ վաղ գարնանն անհրաժեշտ է կորնգանի դաշտը փոցխել «դիգ-գագ» կամ այլ փոցխով։ Չպետք է կասկածել, վոր փոցխելը կարող է ֆիտա հասցնել ցանքին, ընդհակառակը, ուրիշ յերկրների փորձը ցույց է տալիս, վոր փոցխելը վոչ միայն չի ֆիտաում, այլ, ընդհակառակը՝ նպաստում է բույսի հետագա ուժեղ աճմանը։ Գարնան փոցխից դատ, անհրաժեշտ է փոցխել նաև յուրաքանչյուր քաղից հետո։ Փոցխելը բարձրացնում է կորնգանի բերքը։

ՀԱՁԻ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Դաղը պետք է կատարել ժամանակին. ուշացնելու դեպքում ստացվում է կոպիտ կեր, պակասում են սննդարար մասերը։ Դաղի ուշացումն ազդում է նաև հաջորդ բերքի քանակի վրա։ Վարժան առաջին քաղը ժամանակին է կատարվում, այնքան 2-րդ քաղը լավ է լինում։ Հյուսիսային յերկրներում տալիս է 25—30 ցենտ. խոտ. մեկ մոտ, լավ մշակելու դեպքում, մեկ հեկտար կորնգանը առաջին տարում տալիս է 30—50 ցենտներ չոր խոտ։

Կորնգանի ֆիսիական կազմը կախված է Բողի ժամանակից—Բեգեմ-չուկի փորձակայանի օվյալներով.

	Զուր	Մոխր	Թաղանթալան	Ճաղ	Ապրիլի 1-ին	Մայիսի 1-ին	Յունիսի 1-ին
Մինչև ծաղիկը կոկոն	6,27	7,00	21,77	3,48	16,40	15,06	45,08
Ծաղկման շրջան . . .	8,04	7,68	17,97	2,87	19,44	17,53	45,00
Ծաղկելուց հետո . . .	6,22	6,75	25,41	4,05	14,82	13,71	42,75

Այս թվերը պարզ ցույց են տալիս, վոր քաղը պետք է կատարել այն ժամանակ, յերբ բոլորից շատ սննդարար նույթներ, սպիտակուցներ են կուտակվում բույսերի մեջ. իսկ այդ տեսակում ենք ծաղկման շրջանում, վորից հետո այդ նյութերը

պակասում են, ավելանում թաղանթանյութերը և ստացված խոտը կոպիտ ու անվորակ է դառնում։

Չորացնելիս ուշադրություն պետք է դարձնել, վորպեսզի տերևները և ծաղիկները քիչ թափվեն, վորովհետև սրանց մեջ է գտնվում սննդանյութերի խոշոր մասը։

ԿՈՐՆԳԱՆԻ ՍԵՐՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Կորնգանի սերմարուծությունը հատկապես Հայաստանում ունի մեծ հեռանկարներ, վորովհետև մեկ մոտ տարածված են կորնգանի ամենալավ տեսակները, վորոնք հարմարված լինելով մեր պայմաններին, տալիս են խոտի և սերմի ամենաբարձր բերքը։ Այդ կորնգաններից աչքի յեն ընկնում Սիսիանի և Նախիջևանի տեսակները։

Սերմ արտադրելու համար անհրաժեշտ է նախ իմանալ թե ինչպիսի սերմ ենք բազմացնում, վերտիկից է նա ստացվել, ինչպիսի դիմացկունություն է ցուցաբերում յերաշտի, ցրտերի, հիվանդությունների հանդեպ և վերջապես ինչպիսի բերք է տալիս քանակի և վորակի տեսակետից։

Մեծ նշանակություն ունի ստացված խոտի վորակն ու քանակը. լավ վորակի խոտ է ստացվում ուժեղ թփակալվող, նուրբ ցողուններ ունեցող, մազզուկներից դուրի կորնգանի տեսակներից։ Բերքի քանակը կախված է բույսերի բարձրությունից, նրա թփակալվելու հատկություններից, վաղահասությունից, մշակության պայմաններից և այլն։ Թվածս այս բոլոր հատկությունները հիշատակմանը համար, նոր միայն կարելի է բազմացնել սովյալ կորնգանի սերմը։ Այս տեսակետից խոշոր յե արժեք են ներկայացնում կորնգանի տեղական տեսակները—Սիսիանի, Նախիջևանի, Աղաբանի և այլն. սրանք տալիս են ամենամեծ քանակի և ամենաբարձր վորակի բերք։

Մինչև հիմա սերմարուծությունը մեկ մոտ լայն տեղ չի արվել. սերմի համար է պահվել, յերբ ցանկացել է անտեսությունը։ Այժմ պլանային ձևով կառուցվող գյուղատնտեսությունից պահանջվում է պլանային սերմարուծություն։ Անասնապահության համար կերի բազայի հիմնաքարը կերբույսերի սերմարուծությունն է. որը որին աճում է կերբույսերի տարածությունը, դրանց հարկավոր է սերմ հասցնել Սերմի բարձր բերք ստանալու համար անհրաժեշտ է, վոր հողը նախորդ բարձր բերք ստանալու համար անհրաժեշտ է, վոր հողը նախորդ լավ մշակված լինի, միանգամայն մաքուր լինի մոլախոտերից։

զրա համար անհրաժեշտ է աշխատից խոր վարել, դաբնանք կրկնավարից հետո փոցխել ու նոր ցանել: Վորքածն սերմ է հարկավոր կորնդանի 1 հեկտ. դաշտի համար: Անշուշտ սերմի ցանքը պետք է լինի նոսր: Նոսր ցանված կորնդանի ցանքից ստացված սերմը և վորակով և լավ լինում և բերքը շատ է ստացվում. սերմի քանակն այդ դեպքում պետք է սովորական ցանքից 1/3-ով պակաս վերցնել: Մեր պայմաններում սերմ ստանալու համար 1 հեկտարի վրա պետք է ցանել 80—100 կիլո սերմ:

Ցանքը պետք է անպայման կատարվի շարքացանով. սերմի համար շաղացան յերբեք չի թույլատրվում: Վոչ միայն շարքացանով պետք է կատարվի ցանքը, այլ և լայն շարքերով: Մի շարք փորձակայանների փորձերը ցույց են տալիս, վոր սերմի ամենաբարձր բերքն ստացվում է այն դեպքում, յերբ շարքային տարածությունները միմյանցից հեռու յեն լինում 40—50 սմ:

Նման լայն միջշարքային տարածությունների դեպքում հնարավորություն է ստեղծվում մեքենայացման յենթարկել այն բոլոր աշխատանքները, վորոնց միջոցով բարձրանում է բերքը: Հաճախակի փոցխելով միջշարքային տարածությունները միանգամայն վերանում են մոլախոտերը: Փխրացումը հնարավորություն է ստեղծում, վոր հողում յեղած խոնավությունը յնայողաբար սպառվի և արագ չգոլորչի: Սերմ ստանալու համար ցանքն անպայման պետք է կատարվի առանց ծածկոցի. ծածկոցը հաճախ ազդում է բերքի քանակի վրա, մանավանդ այն շրջաններում, ուր մթնոլորտային տեղումները քիչ լինելու պատճառով, հողում ել խոնավությունը քիչ է լինում:

ՍԵՐՄԱՑՈՒ ԿՈՐՆԳԱՆԻ ԽՆԱՄՔԸ

Սերմադաշտի խնամքն այնքան ել բարդ չէ, կորնդանը չի տուժում վնասատուներից կամ հիվանդություններից: «Զիգ-դադ»-ով վաղ դաբնանք պետք է ցանքը մի քանի անգամ փոցխել: Նույնը պետք է անել և բերքը հավաքելուց հետո: Անհրաժեշտ է կողմակերպել նաև պարարտացման դեբը. վաղ դաբնանք սերմադաշտը պետք է պարարտացնել գոմաղրով, մոխրով կամ քիմիական պարարտանյութերով, որինակ՝ սուպերֆոսֆատով: Անհրաժեշտ է նաև հաճախակի փոցխելու միջոցով սրաքաղել մոլախոտերի դեմ:

ՅԵՐԲ ՎԵՐՑՆԵԼ ՍԵՐՄԸ

Մեզ մոտ տարածված կորնդանը մեկ անգամ է հնձվում, յերբեմն 2 անգամ. պարզ է, վոր առաջին տարին նրանք սերմ չեն տալիս. սերմի համար հնձվում է յերկրորդ տարին: Մի շարք փորձակայանների փորձերը ցույց են տալիս, վոր կորնդանի ցանքից սերմ ստանալուց հետո, բոլորովին չի աղբվում հետագա տարիների բերքը:

Կորնդանն ավելի կարճատև բույս է, քան առվույտը. հետևելով սերմ վերցվում է միայն 2—3-րդ և յերբեմն 4-րդ տարում:

Սերմի համար պետք է վերցնել առաջին բերքը. 1 հեկտարից ստացվում է 8—12 ցենտներ սերմ:

ԿՈՐՆԳԱՆԻ ՍԵՐՄԸ ՀԱՎԱՔԵԼԸ

1. Սովորաբար կորնդանի առաջին տարվա ցանքից սերմ չի հավաքվում, սերմ ստացվում է միայն յերկրորդ, յերրորդ և այլ տարիներին, սակայն նպատակահարմար է միևնույն ցանքից ոգտվել սերմի համար 2 կամ 3 տարի:

2. Ծաղկման շրջանում անհրաժեշտ է մանրակրկիտ կերպով հետևել սերմի հասունացման ընթացքին, վորովհետև այդ կատարվում է շատ արագ:

3. Կորնդանի ցանքից սերմ հավաքելու ամենաճիշտ ժամկետը հաշվվում է այն մոմենտը, յերբ ցողունների մեծ մասի ներքին ունդերը կամ պատիչները գորշ գույն են ստանում:

4. Կորնդանի հասած սերմերը հեշտ են թափվում. սերմի բերքը չկորցնելու համար, անհրաժեշտ է հավաքել շուտ և առավոյան ցողին:

5. Հնձելուց հետո խուրձեր պետք է կապել և մի քանի օր պահել. կիսաչոր վիճակում անհրաժեշտ է փոխադրել կալսելու օր վայրը. խույս պետք է տալ շատ չորացնելուց, վորովհետև սերմերը կթափվեն: Տեղափոխելիս անհրաժեշտ է սալի մեջը ծածկել բերեղենտով կամ այլ շորով, մեծ քանակութամբ սերմ չկորցնելու համար:

6. Կալսելու վայրում կորնդանը մի քանի օր ել պահվում է չորանալու նպատակով ու այնուհետև կալսվում:

7. Կալսվում է կորնդանը սովորական կալսիչ մեքենայով, իսկ այնտեղ, ուր չկա այդ կարելի յե և կամերով. հետո անցիկացվում քամհարով և վերջապես՝ մաքրվում սերմաղտիչով:

8. Կորնզանի սերմը մաքրելուց հետո, անհրաժեշտ է բրնձ-
զենառների վրա փռել բարակ շերտով և չորացնելու նպատակով
պահել արևի տակ, խույս տալով անձրևից և խոնավու-
թյունից:

9. Չորացրած սերմն անհրաժեշտ է լցնել նախորոք ախտա-
հանված տապրակների մեջ և պահել միանգամայն չոր և քամոտ
պահեստներում, վորովհետև վատ և մանավանդ խոնավ պահեստ-
ներում պահած կորնզանի սերմը շուտ է կորցնում իր ծլունա-
կությունը:

Վ Ի Կ

Վիկը թիթեռնածաղիկների ընտանիքին պատկանող խոտա-
բույս է, վորը մշակվում է խոտ և սերմ ստանալու համար: Գործ-
ե անվում նաև վորպես կանաչ կեր:

Վիկի կարևոր հատկությունն այն է, վոր նա տալիս է ա-
մենալավ վորակի, նուրբ և սննդաբար կեր: Սրա մեջ բավականին
մեծ քանակությամբ սպիտակուցային և առհասարակ սննդաբար-
նյութեր են գտնվում, քան մյուս խոտաբույսերի, նույնիսկ առ-
վույտի ու կորնզանի մեջ:

Չոր յեվ կանաչ վիկի բիմիական կողմեր.

	Չոր յեվեր	Սպիտա- կուց յություն	Ճարձ	Թաղան- թայուն- թեղ	Անաղու- նայուն կողմին յություն	Մակեր
Չոր խոտ	83,5	14,2	2,5	25,5	32,8	8,5
Կանաչ խոտ	17,6	3,8	0,6	9,0	5,5	1,7

Վիկը հողերի նկատմամբ առհասարակ պահանջկոտ չէ. շատ
քիչ հողեր կան, վորտեղ վիկը դժվարությամբ աճի (այսպես որինակ՝
շատ խոնավ կամ շատ ծանր կավային հողերը):

Վիկը հացաբույսերի համեմատությամբ հաջող դարձացող
արմատներ ունի, վորոնք ավելի լավ են ոգտագործում հողի մեջ
յեղած հանքային նյութը: Վիկի արմատների վրա կան մեծ քա-
նակությամբ պալարիկներ, վորտեղ գտնվում են բազմաթիվ բակ-
տերիաներ, վորոնք հողն ազոտով պարարացնելու յեվ բույսին
ազոտով սնելու գործում մեծ դեր են կատարում: Մեզ մոտ՝ Հա-
յաստանում վիկի մշակությունը նոր է, չնայած մեր բոլոր շրբ-
ջաններում ցորենի ցանքերի մեջ հանդիպում ենք վիկի բազմա-
թիվ մոլախոտային տեսակների, վորոնց գյուղացիք զգալուկ
անունն են տալիս:

ԲՈՒՆՈՒՄ և համեմատաբար լավ է զարգանում նույնիսկ ավագոս հազերում: Թավոս վիկը մեակում են ավելի աղբաճ հոդերում. սրա աչքի ընկնող հատկութիւնները մեկն էլ այն է, վոր սրա մեջ կան տեսակներ, վորոնք կարելի չէ ցանել և՛ աշնանը և՛ գարնանը: Թավոս վիկը շատ քիչ է տուժում ստոմատալիքներից, վորը հնարավորութիւն է տալիս նույնիսկ լեռնային շրջաններում մշակելու Ռուսաստանի բազմաթիւ վորձադաշտերը ցույց են տալիս, վոր Թավոս վիկը դիմանում է նույնիսկ 20—25 աստիճան ցրտերի: Չնայած կարելի չէ ցանել նաև գարնանը, բայց ձեռնտու է, ավելի քիչ բերք է տալիս, քան աշնանը ցանելու դեպքում:

ՎԻԿԻ ՄՇԱԿՈՒԹՅԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. Վիկն առաւ յետ լալ վորակի բերք եւ տալիս, (մեկ հեկտարից 40—50 ցենտներ չոր խոտ) եւ ապահովում եւ տնտեսությունը մեծ քանակությամբ կերով:

2. Մեր չոր յերկրագործական շրջաններում, վորտեղ տնտեսութիւններն սախլալած են ամեն տարի հողերի վորոշ մասը թողնել ցելահող—խոնավութիւն և այլ նպաստովոր պայմաններ պտղոծելու համար, նման ցելահողերից այդ տարին բերք չի վերցվում: Վիկը հնարավորութիւն և տալիս ոգտագործել նման գետնադր:

3. Մեզ մոտ թափոտ վիկի աշխանացան տեսակը գտնանք՝ տպրիլին կամ մայիսին, հնձելու համար արդեն պատրաստ ե լինում։ Հենց այդ ժամանակն է. վար տնտեսության խոտի պաշարը վերջանում է, իսկ վիկին ոգնության ե գալիս։

4. Վերկը ծելուց մինչև հնձելը տևում է 55—65 որ. այս հանգամանքը թույլ է տալիս մեզ, հացահատիկները հնձելուց հետո, տեղը վերկ ցանել և մինչև աշնան ցրտերը հնձել. ի հարկե խոտաբույս վերաբերում է նախալեռնային շրջաններին: Կարելի չէ այլ կերպ ել վարվել: Աշնանը վերկը ցանել, վաղ գարնանը հնձել և

տեղը ցանել՝ ընդհանրապես ուշ ցանվող մշակաւթնիք (որին տակ-
կազածք, ճակնդեղ, նուշնիակ ծխախոտ)։ այդ բոլորը հնարավոր է
նախալիւնային և չոր լեռնային շրջաններէ ջրով հողերում (որե-
նակ՝ Կոտայքում, Դարալագյուղում, Զանգեզուրում և այլն)։

Այսպիսով, ճնորհիվ վիկի մեակության, միեկնույն հաղամտից մի ամառվա ընթացքում կարելի չէ վերցնել 2 բեք:

Վիկի սեռմեր շատ հաճուստ են սննդամշակութեով. ուրիշ տեղերում վիկի սերմերը ժանրացնելով կերակրում են անասուններին: Անհրաժեշտ է նույնիսկ մեղ մոտ վիկի սերմն ոգտագործել յորպիս կեր:

ՎԼԿԻ ՏԵՂԸ ՅԱՆԲԱՇՐԱՆԱՌՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

Վերկը մեծ նշանակութիւն ունի այսպէս կոչվող կերի ցան-
քաշը շանառութիւնում: Ամենահաճախ բույսն է դադլվող ցելերի
համար:

համարը
Հին գյուղը կարծում եր, վոր ցելը հանգստացնում է հողը ու վերականգնում նրա ուժերը։ այդ ճիշտ է, բայց վոչ անհրա-
ժեշտ։ Հողի ուժերը վերականգնելու, նրա ֆիզիկական հատկու-
թյունները լավացնելու, նրանում խոնավություն կուտակելու և
վերջապես կնձկային կառուցվածք ստեղծելու գործում վոչ միայն
ցելի միջոցով և հնարավոր այդ բոլորն ստեղծել, այլ դրան կարելի
է հասնել ճիշտ և ժամանակին հողի մշակութայմբ, ճիշտ ժամա-
նակին պարարտացմամբ և ճիշտ ցանքաշրջանառության կիրառ-
մամբ։ Գերմանիայում, վորտեղ ցելը միայն ցանքերի 1—20% է
կազմում, 2—7 անգամ բարձր է բերքը քան մեղ մոտ, հետևապես
խնդիրը ցելը չէ, վորի տոկոսը մեղ մոտ հասնում է
25—30-ի և վորը հաճախ վատ մշակման հետևանքով դառնում է
մոլախոտերի ոջախ, այլ այն, թե ինչ միջոցով և ինչպես կարելի
է հողի վորակը լավացնել, վերականգնել նրա բերքատվությունը,
կուտակելով նրա մեջ աննպարար նյութեր։ Հողը կարելի է պա-
րարտացնել գոմարով, հանքային պարարտանյութերով և լող
մշակելով ստեղծել նպաստավոր միջավայր բույսերի զարգացման
համար։ Վիկը և նման բույսերը (լոբին, սոյան, մաշը և այլն) կա-
րող են իրենց արմատները միջոցով հարստացնել հողն ազոտով՝
ոգի անսպառ աղբյուրի հաշվին։ Ուրեմն, յեթե վիկը լավացնում
է հողի վորակը, հարստացնում է ազոտով ու հաջորդ բույսի բերքն
ապահանում, ապա պետք է բոլոր հողերը, վորոնք թողնվում են

վորպես ցել, զբաղեցնել վիկով: Այսպիսով ցանքաշրջանառություն մեջ մենք ազատ հող չենք ունենա և մեկ տարվա հողի բնրելից ել չենք զրկվի:

Վիկի դաշտից հետո կարելի չե ցանել միայն դարձանացան, իսկ խոնավ շրջաններում նաև աշնանացան և ընդհակառակը՝ վիկը կարելի չե ցանել թե աշնանացանից և թե դարձանացանից հետո: Այդ բացատրվում է նրանով, վոր վիկը վորպես ամառն կարճատև շրջան ունեցող բույս, կարճ ժամանակ է զբաղեցնում հողը, վորը հավաքելուց հետո, հնարավոր է լինում հողը նախապատրաստել այս կամ այն կուլտուրայի համար:

Վիկի սերմերի յեվ ստացված դարմանի քիմիական կազմն բազ կյունիի

	Չոր սյուլթեր	Սպիտակ կույ. սյուլթեր	Ճարպ	Թաղանթ- թանյուլ- թեր	Մնացորդ կարմիր կապիկ սյուլթեր	Մոխր
Սերմ	86,4	27,5	2,3	6,7	47,2	2,7
Դարման	85,4	7,0	2,0	42,6	28,1	6,0

Այս թվերը ցույց են տալիս, թե վորքան հարուստ է վիկի սերմն օպիտակոլոցային նյութերով, վորոնք խոշոր նշանակություն ունեն անասունների սննդի համար:

ՎԻԿԻ ՄՇԱԿՈՒՅՈՒՆԸ

Վորովհետև վիկի ցողունները կանգուն չեն, ուստի վիկը ցանում են սովորաբար վորեն հացաբույսի հետ. աշնանացանի դեպքում՝ աշորայի հետ, դարձանացանի դեպքում՝ վարսակի կամ չի զարգանում, լավ սերմ չի տալիս, ցածրի տերևներն սկսում են դառնալ, դժվար է հնձվում:

ՇՈՂԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ

Բոլոր մշակովի բույսերն իրենց նորմալ զարգացման համար պահանջում են լույս, ջերմություն և սննդարար նյութեր: Այդ պայմաններից է կախված բույսի բարձր բերքը: Յեթե մենք կանոնավոր մշակենք հողը, մտցնենք այնտեղ պահանջված պարարտանյութերը և ժամանակին ու կանոնավոր ցանենք, կարող ենք մեր ցանկացած բարձր բերքը վերցնել:

Վիկի համար անհրաժեշտ է աշնանը կատարել խոր վար: Աշնանացան թավոտ վիկ ցանելու համար, հողը վարվում է հացահատիկները հնձելուց հետո. դարձանացան վիկի հողը վարվելու չե դարձյալ աշնանը, վորպեսդի ձմեռվա ընթացքում անհրաժեշտ քանակությամբ խոնավությունն կուտակվի: Շատ տեղերում վիկ ցանելու համար խույս են տալիս աշնանավարից, բայց յերկարատև փորձերը ցույց են տալիս, վոր առնամավառի դեպքում բերք բարձրանում է 30% -ով: Աշնանավարից հետո՝ դարձանը հողը փոխում են, հետո նոր միայն ցանում: Լավ պիսի հիշել, վոր առնամ վարից յեվ գարնան փոփոխելուց է կախված վիկի բարձր բերք:

ՎՈՐՔԱՆ ՍԵՐՄ Ե ՉԱՐԿԱՎՈՐ ՄԵԿ ՇԵԿՏԱՐԻՆ

Դա կախված է նրանից, թե ինչ նպատակի համար ենք ցանում: Յեթե սերմ ստանալու համար է, նորս պիտի ցանել. դրա համար պիտի սերմը քիչ վերցնել, իսկ յեթե խոտ ստանալու համար՝ խիտ է ցանվում, սերմը շատ է վերցվում: Բացի այդ՝ սերմի քանակը կախված է մի շարք պայմաններից, ինչպիսին են՝ հողային, կլիմայական, սերմի ծրուհակություն և այլն:

Մեկ հեկտարի համար սովորաբար վերցվում է 160—192 կիլո սերմ, վորի $\frac{1}{3}$ մասը (48—64 կիլո) հացահատիկ՝ աշորա, վարսակ կամ գարի, իսկ $\frac{2}{3}$ մասը (112—128 կիլո) վիկ:

ՑԱՆԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Պետք է նշել մի հանգամանք, վոր վիկը չի վախենում ցրտից. նրա ծիւրը դիմանում են նոյնիսկ 3—4 աստիճան ցրտի, այդ պատճառով էլ կարելի չե ցանել շատ վաղ: Ռուսաստանի այդ պատճառով էլ կարելի է վիկը ձմռան ցրտերից բուրձները ցույց են տվել, վոր թավոտ վիկը ձմռան ցրտերից բուրձները ցույց են տվել: Աշնանացանի դեպքում ցանվում է ոգոստոսի 10-ին կամ սեպտեմբերին: Գարնանացանի դեպքում, վաղ դարձանը՝ սին կամ հնարավոր լինի դաշտ դուրս գալ: Վորքան շուտ ցանվի հենց վոր հնարավոր լինի դաշտ դուրս գալ: Վորքան շուտ ցանվի վիկը, թե աշնանը և թե դարձանը, այնքան ավելի հաջող կլինի բերքը: Վաղ դարձանացանի դեպքում հնարավորություն է ըստեղծվում այդ ցանքը վերջացնել այն ժամանակ, յերբ տնտեսությունում ազատ բանվորական ուժեր շատ կան:

ՑԱՆԵԼՈՒ ԶԵԿԸ

Ներկի տեսակետից վիկն այնքան էլ պահանջկոտ չե, վորի պատճառով էլ, յեթե հողն աշնանից հերկված է լինում, ապա ցանելու ժամանակ կրկնահերկ չի արվում, այլ բավարարվում են ներու ժամանակ կրկնահերկ չի արվում, այլ բավարարվում են

միայն փոցիւնով: Վիկը շարքացանով և ցանկում: Կարելի չէ ցանել 2 ձևով—յեթն դաշտի դիրքը թույլ և տալիս—մի ուղղութեամբ ցանում ենք հացահատիկ, հակառակ ուղղութեամբ՝ վիկը: Այդ դեպքում կրկնապատկովում և աշխատանքը կարելի չէ ցանել ահա ինչպես՝ շարքացանի արկղը բարակ տախտակներով բաժանում ենք ըստ անցքերի, ստացված մասերում առանձին-առանձին լրցում ենք վիկի և հացահատիկի սերմեր և արդյունքը լինում և այն, վոր մի շարքը ցանվում և վիկ, մյուսը՝ հացահատիկ: Չի կարելի յարեք շարքացանելու դեպքում նախորդ խառնված սերմ ցանել—վորովհետև վիկի և վարսակի խառնուրդի դեպքում նախ կցանվեն վիկի սերմերը, հետո վարսակի—և արդյունքը կլինի այն, վոր դաշտի մի մասը կցանվի մաքուր վիկ, մյուսը՝ մաքուր վարսակ:

Յեթն հողամասի դիրքը թույլ չի տալիս ցանքը կատարել շարքացանով, այդ դեպքում՝ հողից չգրկվելու համար, ցանքը կատարում ենք շաղաքան: Այս դեպքում սերմերը դարձյալ չեն խառնում, այլ նախ մեկ ուղղութեամբ վիկի սերմերն են շաղ տալիս, հետո խաչած և ուղղութեամբ հացահատիկի սերմերն ու նոր փոցիւնում: այս դեպքում ավելի հավասար ցանք և ստացվում: Այնուհետև վիկն առանձին խնամք չի պահանջում: Մեր յերկրի տաք կլիմայական պայմաններում, նախալեռնային շրջաններում վիկի ցանքերը զատաբար ջրելու կարիք են գգում, իսկ լեռնային շրջաններում, մասնավոր յեթն աշնանացան թափոտ վիկ ենք ցանել, ջրելու կարիք չկա:

ՎԻԿԱ-ԱՇՈՐԱՅԻՆ ԽԱՌՆՈՒՐԴԸ

Գիտենք, վոր վիկն առանձին չի կարելի ցանել, դրա համար ել ցանում ենք մի վորեն հացահատիկի հետ միասին: Աշորայի դեպքում վարվում ենք հետևյալ ձևով. հենց վոր դաշտն ազատվում և այս կամ այն բույսից, որինակ հացահատիկներից, անմիջապես վորում ենք հողը և կատարում աշնանացան վիկի և աշորայի ցանքը:

Ծանքը կատարվում և, յերբ հողում լանդրաժեշտ քանակութեամբ խոնավութուն կա և վոչ ուշ, քան ոգոստոսի 10—15-ը:

Վերցնում ենք վիկի սերմ 60—90 կիլո, իսկ աշորայի՝ 30—45 կիլո: Ժամանակին կատարած նման ցանքը վաղ գարնանը տալիս և տնտեսութեան ահագին քանակութեամբ կանաչ կեր:

Պետք և առաջին հունձը կատարել այն ժամանակ, յերբ աշորան սկսում և ցողուններ դցել—մինչև հասկերի յերևալը: Այդ ժամանակ հնձած աշորայի ցողունները շատ նուրբ են լինում, և անասունները մեծ ախորժակով են ուտում: Յերկրորդ անգամ հնձում ենք հուլիսին կամ ոգոստոսին: Այսպիսով յերկու անգամ բերք վերցնելուց հետո, միանգամայն հնարավոր և լինում հողը նախապատրաստել հաջորդ կուլտուրայի համար:

ՎԻԿԱ-ՎԱՐՍԱԿԱՅԻՆ ԽԱՌՆՈՒՐԴԸ

Այս ձևի խառնուրդի ցանքի ժամանակը կախված և ցանքի նպատակից, կանաչ կերի համար և ցանվում, թե՛ չոր խոտի համար: Կանաչ կերի համար ցանքը կատարում ենք վոչ միանգամից, այլ տարբեր դաշտեր տարբեր ժամանակ, յուրաքանչյուր 10 որը մեկ, վորպեսզի տնտեսութունը միշտ ապահովված լինի կանաչ կերով:

Չոր խոտի համար ցանքը կատարում ենք այն ժամանակ, յերբ սկսում են վարսակը ցանել. պետք և վերցնել 1 հեկտարին 100—120 կիլո վիկա և 50—60 կիլո վարսակ: Յերբք վիկի սերմը 2 անգամ վարսակի սերմից ավել կամ պակաս չպետք և լինի, վորովհետև խիտ լինելու դեպքում, խոնավ յեղանակներին ուժեղ աճելով, կպուկի, իսկ քիչ լինելու դեպքում—չոր յերաշտ յեղանակներին, կարող և շուտ չորանալ: Կանաչ կերի համար բերքը հավաքում են այն ժամանակ, յերբ վարսակն արձակում և հուլիսին, իսկ վիկն սկսում և ծաղկել: Չոր խոտի դեպքում՝ յերբ վիկը լրիվ ծաղկած և լինում, իսկ վարսակը լրիվ արձակած և լինում հուրանները:

Հնարավոր և 2 անգամ հնձել այն դեպքում, յերբ առաջին քաղը կատարում ենք նախ քան վիկի լրիվ ծաղկելը, վորից հետո վիկը յորից զարգանում ու տալիս և յերկրորդ քաղը: Իսկ յերբ առաջին քաղը կատարում ենք լրիվ ծաղկելուց հետո, այն ժամանակ վիկը հնձից հետո թույլ և զարգանում: Վիկա-վարսակային խառնուրդը բարեհաջող պայմաններում տալիս և 2,5—6 տոնն խոտ:

ՎԻԿԱ-ԳԱՐՈՒ ԽԱՌՆՈՒՐԴԸ

Այս ձևի խառնուրդը մեղ մոտ՝ Հայաստանում, ավելի մեծ նշանակութուն ունի, քան մնացած ձևերի խառնուրդները, վորովհետև վարսակն ավելի ջերմութուն սիրող և, քան գարին, վորի

պատճառով եւ շատ բարձր շրջաններում չի աճում, մինչդեռ դա-
րին աճում ու լավ բերք է տալիս լեռնային շրջանների նուշնիսկ
ամենաբարձր գյուղերում: Այդ շրջաններում ցանում ենք վիկա-գա-
րու խառնուրդ: Հողի նախապատրաստումը, սերմի քանակը և
այլն, նույնն է, ինչ վարսակի դեպքում: Հատկապես սերմի հա-
մար ցանքերը սեռաք է անպայման ցանվի դարու հետ:

ՀԱՁԻ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Վիկը հնձվում է, յերբ բույսերը լրիվ ծաղկած են լինում.
չի կարելի ուշացնել, թե չե կոպիտ կեր կտալի: Հնձելու ժա-
մանակը կախված է նաև յեղանակներից: Խնդիրն այն է, վոր
խոտը չորացնելիս, յեթե 2—3 ու մնում է արևի տակ, կորցնում է
իր չոր նյութերի մինչև 40%-ը: Ինչ խոտք, վոր անձրևոտ յեղա-
նակներին նույն ժամանակաշրջանում այդ կորուստը շատանում
է հասնում է մինչև 100%-ի: Վիկի խոտի ներդրությունը և պիտա-
նիությունը պահպանելու համար, անհրաժեշտ է չորացնելու մա-
սին մտածել. աշխատել, վորպեսզի քիչ մնա արևի կամ անձրևի
տակ: Հավաքելիս ի նկատի պիտի ունենալ, վոր քիչ թափվեն
ծաղիկներն ու տերևները, վորովհետև այնտեղ են կուտակված
սննդարար նյութերը:

Այն խոտը, վորը հավաքվել է լավ յեղանակներին ու քիչ
է մնացել դաշտում, ունենում է անասունների համար դուրեկան
հոտ և ախորժակով են ուտում, քան այն խոտը, վոր շատ է մնա-
ցել դաշտում:

ՍԵՐՄԱՅՈՒ ՎԻԿԻ ՑԱՆՔԸ

Վիկի սերմ ստանալը մեզ մոտ մեծ նշանակություն ունի:
Որը որին աճում է ցանքի տարածությունը: Ընդհանրապես մինչև
հիմա վիկի սերմի խոշոր մասն ստացել ենք դրսից. այդպես շա-
րունակել չենք կարող, վորովհետև նախ—վոխադրությունները
թանգ են նստում, և ծանրաբեռնում են մեր յերկաթգծի առանց
այն եւ ուժեղ բեռնվածությունը, յերկրորդ՝ վիկի պահանջը հարե-
վան և մյուս հանրապետություններում այն աստիճանի մեծ է,
վոր այդ հանրապետություններում հաղիվ կարող են բավարարել
իրենց պահանջները: Շատ անգամ է պատահել, վոր մեր վիկի
ցանքերի պլանը չենք կարողացել կատարել սերմ չունենալու

պատճառով: Այս ամենն ստիպում են մեզ վիկի սերմարուծության
վրա մեծ ուշադրություն դարձնել տեղում, մեզ մոտ:

Սերմ ստանալու համար հողը պետք է լավ մշակված լինի
դեռ աշնանից, դարնանը կրկնավար արվի, վոցլավի ու նոր ցանվի,
խակ թավոտ վիկը պիտի ցանել աշնանը:

Սերմի ցանքի համար սովորաբար վերցնում են 140—160
կիլո վիկի խառնուրդը, վորի 90—100 կիլոն վիկ, իսկ 50—60 կիլոն՝
դարի: Ցանքը պիտի կատարել անպայման շաքաղացանով:

ՎԻԿԻ ՍԵՐՄ ՀԱՎԱՔԵԼԸ

Վիկի սերմը չափից դուրս դանդաղ է հասունանում. յերբ
ներքեի ունդերը կամ պատիչները հասունացած են լինում, վերին
մասում դեռ ծաղիկներ են գտնվում: Վորպես վոչ միաժամանակ
ծաղկող բույս, պատիճներն ու սերմերը հասունանում են վոչ
միաժամանակ: Չպետք է սպասել, վորպեսզի վիկի բոլոր պատիճ-
ները հասունանան, վորովհետև վերևի սերմերը հասունանալիս
ներքեիներն արդեն վաղուց հասունացած են լինում, բացվում և
սերմերը միջից թափվում են:

Վիկի սերմերի հասունանալը նկատվում է, յերբ պատիճների
կամ ունդերի 50%-ից ավելին սկսում են դորշանալ, չորանալ:
Սերմացու վիկը հարում են կամ հնձող մեքենայով կամ ձեռքով
(գերանդի, մանգալ): Հնձված վիկը «թափուկներ» են անում (կույ-
տեր են անում) և 2—3 ուրից հետո տեղափոխում են կալսելու
վայրը: Կալսվում է կալսիչ մեքենայով, կամ սովորական կամերով:
Քամհարում են սովորական ձևով: Ստացված վիկի խառնուրդը
Քամհարում են գտրուց, աշորայից կամ վարսակից սերմադուրի մեքենա-
դում են գտրուց, յայդպես անա ստացվում է վիկի մաքուր սերմը:
Ների միջոցով: Այսպես անա ստացվում է վիկի մաքուր սերմը:
Ստացված սերմերն արևի տակ լավ չորացնելուց հետո, տեղավո-
րում են նախորդ ավանդական պետք է չոր լինեն, վորովհետև

Պահեստներն անպայման պետք է չոր լինեն, վորովհետև
խոնավ պայմաններում վիկի սերմերը հեշտությամբ բորբոսում
են, իսկ նման սերմերն անշուշտ կորցնում են իրենց ծլուսա-
կությունը:

ՄԻ ԲԱՆԻ ԽՈՍԲ ԶՈՐ ԽՈՏԸ ՁՄՐԱՆԸ ՊԱՅԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Ժամանակին հնձած, լավ չորացրած խոտը, դեռ ևս չի յերաշխափորում տնտեսութեան կերն ապահովելու դրութեանը: Ամբողջ տարվա աշխատանքն ի դուր կանցնի և անասունները սովի կմատնուին, յեթե տնտեսութեանն այդ բոլորի հետ միասին չըկազմակերպի խոտի պահպանումը: Այդ հասարակ խնդիր չե, մանավանդ խոշոր խորհրդային և կոլեկտիվ տնտեսութեանների համար: Դրանից և կախված ամբողջ անասունների բաղդը ձմեռվա ամիսների ընթացքում: Նախ քան պահպանման կոնկրետ ձևերի մասին խոսելը, անհրաժեշտ և հիշել մի կարևոր հանգամանք, դա խոտի լավ չորացնելն և անգամ չնչին խոնավութեանը խոտի դեղում—առաջացնում և այսպես կոչվող խոտի «այրում»: Դրա պատճառը հետևյալումն և չորացած խոտի տեղեկների և ցողունների վրա ապրում են բազմաթիվ բակտերիաներ, վորոնք հասարակ աչքով անտեսանելի յեն: Այդ բակտերիաները խոտին վոչ մի վնաս չեն հասցնում չոր և շատ ցուրտ պայմաններում:

Խոտը խոնավ լինելու դեպքում (անձրևից կամ ձյունից) այդ բակտերիաների համար ստեղծվում են նպաստավոր պայմաններ. սրանք սկսում են արագ դարձանալ. վատ չորացրած խոտը բակտերիաների գործունեության հետևանքով սկսում և տաքանալ, բորբոսնել, փտել: Ահա ինչու պետք և խոտը լավ չորացնել և այնպես պահել, վոր չխոնավանա:

Խոտը յերկու ձևով են պահում՝ բացողյա և ծածկոցի տակ: Բացողյա պահելն այն շրջաններում և ձեռնտու, վորտեղ ձմեռը մթնոլորտային տեղումներ քիչ են լինում: Մեզ մոտ՝ Հայաստանի անասնապահական շրջաններում, բոլորովին ձեռնտու չե խոտը ձմեռը բացողյա պահել: Ահա ինչու:

1. Տարիներ լիորձը ցույց և տալիս, վոր բացողյա պահած խոտն անհամեմատ ավելի մեծ կորուստ և տալիս. այդ կորուստի պատճառներն են մթնոլորտային տեղումները, (անձրև, ձյուն), քամին, արևը և այլն: Որինակ Տեմիրյազկի անվան գյուղատնտես-

ական ակադեմիային կից ֆերմայի 25—26 տոննանոց խոտի դեղից ձմեռվա ընթացքում փչացել եր 2—3 տոնն, վորը կազմում և 120|0. ավելի խոնավ տարիներում այդ կորուստը հասնում և մինչև 300|0-ի:

2. Բացողյա խոտը վոչ միայն քանակով և փչանում, այլ և նրա վորակն ևլ սոսկալի կերպով վատանում և: Կորցնում և կանաչ գույնը, վատ համ և ստանում և այլն, այնպես, վոր անասուններն ախորժակով չեն ուտում:

3. Անասնապահական շրջանների տնտեսութեանները խոտհարքը կատարում են տարբեր ժամանակ. որինակ ներքևի հողամասերում ավելի շուտ են հնձում, քան վերևի: Տարբեր կերպով սեր տարբեր ժամանակ են հնձում: Ստացած խոտն առանձին առանձին շատ քիչ և դեղ կազմելու համար, ստիպված պետք և լինենք փոքրիկ դեղեր պահել:

Այդ բոլոր բացասական յերևույթները չի նկատվում խոտը ծածկոցի տակ պահելու դեպքում: Ծածկոցի տակ պահպանված խոտը չի փչանում—չի բորբոսնում, չի կոշտանում, չի կորցնում իր համն ու գույնը:

Ծածկոցները լինում են 2 տեսակի: Սովորական՝ առանց պատերի և հասարակ ամբար: Յերկու ձևն ևլ տնտեսութեան վրա շատ եժան են նստում, յեթե ի նկատի ունենանք այն խոշոր կորուստը, վոր ստանում և տնտեսութեանը բացողյա պահելուց:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

62

ԱՌԱՋԱԲԱՆ	3
ԵՁ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԻ ԽՈՏԱՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	7
ԱՎՈՒՅՑ	10
Առվույտի տեղը ցանքաշրջանառության մեջ	13
Առվույտի ժաղկությունը	15
Վարի խորությունը	17
Հողի նախապատրաստումը	»
Դաշտը պարարտացնելը	»
Վորժան սերմ և հարկավոր մեկ հեկտարին	18
Առվույտը ցանել շարքացանով	19
Խոտի քաշը տոկոսով	20
Շարքացանի կանոնավորումը	21
Ինչպես պիտի կանոնավորել շարքացանը	»
Յանելու ձևը	23
Ինչ խտությամբ պիտի ցանել	24
Խնամքը	»
Ա. պայքար մոլախոտերի դեմ	25
Բ. ջրելը	»
Դ. փոցիւելը	»
Պարարտացումը	26
Հանքային պարարտանյութեր	27
Առվույտի ֆլասատուները	28
Առվույտի հնձի ժամանակը	30
Սերմ ստանալը	31
Վոր հնձից պետք և սերմ վերցնել	33
Առվույտի սերմը հավաքելը	»
Առվույտի կալսելն ու զտելը	»

ԿՈՐՆԳԱՆ	35
Հոգի նախապատրաստումը	36
Ցանկութեան ժամանակը	37
Ցանկութեան ձևը	»
Ինչ խորութեամբ ցանկ	»
Խնամքը	38
Հնձի ժամանակը	»
Կորնգանի սերմարուծութիւնը	39
Սերմացու կորնգանի խնամքը	40
Յերբ վերցնել սերմը	41
Կորնգանի սերմը հավաքելը	41
Վ Ի Կ	43
Վիկի մշակութան նշանակութիւնը	44
Վիկի տեղը ցանքաշրջանառութեան մեջ	45
Վիկի մշակութիւնը	46
Հոգի նախապատրաստումը	»
Վերջան սերմ ե հարկավոր մեկ հեկարին	47
Ցանկութեան ժամանակը	»
Ցանկութեան ձևը	»
Վիկա-աշորային խառնուրդը	48
Վիկա-վարսակային խառնուրդը	49
Վիկա դարու խառնուրդը	»
Հնձի ժամանակը	50
Սերմացու վիկի ցանքը	»
Վիկի սերմ հավաքելը	51
ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՈՍՔ ՉՈՐ ԽՈՏԸ ՉՄՈՒՆԸ ՊԱՇՏԵՆԻ ՄԱՍԻՆ	52

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0291837

18 8.91

ԳԻՆԸ 70 ԿՈՊ.

Ա. МАТЕВОСЯН
СЕЯННЫЕ ТРАВЫ